

શ્રી રમા લક્ષ્મી દાસ

નાટેવર

કિ. ૫૦ વૈસે

૧૯૬૪

स्थापना १९२६

साईबाबांच्या
मृती पूजेची भांडी

व

चांदीचे
सोन्याचे
मोत्यांचे

सर्व प्रकारचे दागिने तयार करणारी मुंबईतील विश्वासु सुप्रसिद्ध पेढी

ई. आर. मालपेकर
जितेकर चाळ, ठाकुरद्वार, मुंबई नं. २

ट. नं.
२९६३१

श्री साई वा कसुधा

माझी पत्नी, माझी मुलेंबाळे आणि माझे आसजन ! कशाला बालगायचा त्यांचा अभिमान ? त्यांच्या संबंधीं जें काहीं आपले कर्तव्य असेल तें अवश्य पालन करावें ; परंतु त्यापैकीं कोणाच्याही मोहपाशांत सांपडूं नये. दूर्व कर्मानुसार त्यांचे तुमचे संबंध जडले, ते केवळ याच जन्मापुरते. मागच्या जन्मीचे गणगोत आहे का माहिती तुम्हांला ? त्या त्या जन्मीं ते संपत्ते, राहते शिळक ती फक्क वासना. माझें माझें कख्लन मोहांत सांपडते ती ! आणि तीच वासना पुढील जन्माला कारण होते. यासाठी आपण त्या खोय्या मोहजाळांत अडकून पडूं नये. असें केलेत तर तुम्हांला अक्षय सुखाचा लाभ होईल.

— श्रीसाईसच्चरित् —

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक]

वर्ष ३ वें]

सप्टेंबर १९६४

[अंक द वा

: संपादक :

श्री. श्रीपादे बालकृष्ण दर्प

वार्षिक वर्गांगी रु. ५ (ट. ख. सह)

टे. नं. ६३३६९

: कार्यालय :

‘साई निकेतन,’ डॉ. अंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कल जवळ, प्लॉट नं. ८०,
बी, दादर, मुंबई १४.

प्रिय वाचक—

ब। बांची शिकवण प्रत्येकाने रोजच्या जीवनात अंमलांत आणण्यासाठी झटले पाहिजे. तसं जो कोणी करील तो सुखी झाल्याशिवाय रहाणार नाही. परंतु हें लक्षांत कोण घेत आहे ? एखादें संकट आले म्हणजे तेवढ्यापुरती बाबांची आठवण व्हायची. तेवढ्यापुरती धांवपळ करावयाची. संकट टळले, त्यांतून एकदांची सुटका झाली मग पुन्हां येरे माझ्या मागल्या !

बाबानीं सर्वांना कर्तृत्वाचा, पुरुषार्थीचा व पराक्रमाचा संदेश दिलेला आहे. प्रत्येकाने आपापल्या क्षेत्रांत कर्तृत्व गाजवून दाखवावें. हातीं घेतलेले काम किंवा आपल्यावर सोपविलेली जबाबदारी जास्तीत जास्त यशस्वी-रीतीने पार पाहून दाखवावी व सर्वांकडून वाहवा मिळवावी. याला म्हणतात खरें जीवन, कधीही निमाल्यवत होऊन राहूं नये. सिंहाचा पराक्रम करून दाखवावा. जगांत नांव मिळवावें. मला ऐ मला म्हणवून घ्यावें. ‘अंगो असावें कर्तृत्व | न रहावे | निर्माल्यवत | हाच पुरुषाचा पुरुषार्थ | किती सांगू तुजप्रती’ ॥

मी अमूक एक गोष्ट करून दाखविणार. त्यात शंभर उके यश मिळविणार हा अभिमान कर्तृत्वाला प्रेस्क होणारा असल्यामुळे तो जरुर बालगावा; परंतु कार्य पार पडतांच तो अभिमान डुगारून मोकळे व्हावें.

जनन आणि मरण हीं काय आहेत याचा तुझीं बरोबर अर्थ समजून घेतला पाहिजे. तोपर्यंत जिवांत— देहांत जीव आहे तोपर्यंत त्याची अनन्यभावें जपणूक करणें हे प्रापले यवित्र कर्तव्य आहे. देहाची, जिवाची काळजी अवश्य घेतली पाहिजे. त्याशिवाय जन्मा आल्यांचे सार्थक आपणांस करून दाखवितां येणार नाहीं. जीव आहे तोपर्यंत त्याची जपणूक. आपला असो कीं दुसऱ्याचा असो. परंतु मरण आले असतां मात्र शोक करीत वसू नये. शोक करण्याचे कांहींच कारण नाहीं. जीव जन्माला आला आणि तो आपले कार्य करून गेला ! शहाणे लोक मरणाबद्दल कधीही दुःख करीत वसत नाहीत. सूखे लोक शोक करीत असतात. दूरवर विचार करून आपण शोक आवरला पाहिजे. बाबा म्हणतात, आपण पंचतत्त्वांची उसनवारी आणिली होती. ती ज्याची त्यास देऊन आपण मोकळे झालो. त्यांत शोक करण्याचे कारणच काय ? वायू वायूंत मिळाला आणि तेज तेजांत मिळाले ‘पंचभूते आपापल्या ठिकाणीं निघून गेलीं. मरण हा शोक करण्याचा विषय नव्हे हे विचारपूर्वक आपण जाणले पाहिजे.

त्याचप्रमाणे घरांत मुलाचा जन्म होतो. मनाला केवढा आनंद होतो ! हा सृष्टीचा एक व्यवहार आहे, हे जगाचे रहाठ याडगें सतत चालू ठेवण्याचे एक साधन आहे असे

समजून आपण स्वस्थ कां राहू नये ? परंतु आजकाल हें तत्वज्ञान तुम्हां आम्हाला पटते आहे का ? जमिनीत बी रोबंले जाते. आकाशांतून त्याच्यावर मेघांचा वर्षाव होतो. बीजांतून अंकूर बाहेर पडतो !' त्याला कारण कोण ? जमीन सूर्य आणि मेघ. परंतु तो अंकूर पाहिस्यावरोवर ते तिघेही आनंदानें वेडे होऊन नाचू बागदूं लागत नाहीत ! हा सृष्टीचा नित्यक्रम आहे. त्यांत आनंदानें बेहोष होण्याचें कारणच काय ? असा आपण विचार केला पाहिजे.

मुखदुःख हें मानण्यावर आहे. या मानण्यान्या मागें शाहाणपणाचा विचार असावा. अज्ञानाची कास धरून आपण उगाच घोटाळ्यांत पळू नये. आपले जीवन निर्मळ व सोज्वळ ठेऊन आयुष्याच्या अखेरीपर्यंत कर्तव्याचरण करीत असावै. त्यांत देल घालवात असा. जगन्नाथ स्मरणाचा सतत ध्यास लागून राहिलेला असावा. आणि अशा रीतीनें संथपणे चालू राहिलेला जीवन प्रवाह हेंच जगणे.

अशा प्रकारचें जगणे श्रीसाईकृपेनै सर्वांच्या वाट्याला येवो हीच आमची प्रार्थना.

—संपादक

॥ श्रीसाईनाथ प्रसन्न ॥

महिला वस्तु भांडार

भरतकाम, विणकाम, शिवणकाम
यांस लागणारे सर्व साहित्य व भरतकामाची पुस्तके
लोंकर, गंगावते आणि सौंदर्यप्रसाधानांचे व्यापारी.

छबीलदास रोड, दादर, मुंबई २८. (वेस्टर्न रेल्वे)

* आमची कोठेही शाखा नाही. *

श्री साईबाबा व चांदोरकरादि भक्त श्रेष्ठ

(ले. द. शं. डिपणीस)

लेखांक २

ज्ञान अज्ञान-बाबांचे विवेचन

[नाना साहेब चांदोरकर बाबांची सेवा करीत आहेत. सेवा करतांना गीतेचा पाठ हळुहळु पुटपुटत आहेत. बाबा शांत चित्तानें स्वस्थ बसले आहेत. नानांच्या पुटपुटण्याकडे त्यांचे लक्ष आहे. नानार्नी ४ थ्या अध्यायांतील ३४ वा श्लोक म्हणण्यासु सुरवात केल्यावर—]

तपासणी

बाबा—नाना, कसली रे पुटपुट चालली आहे. स्पष्ट कां नाही म्हणत ? मोठ्यानें न बोलण्यासारखे एवढे गुप्तित आहे तरी काय ?

नाना—तसं कांही नाहीं बाबा ! गीतेचा पाठ म्हणत . उगाच दुसऱ्यांना त्रास नको म्हणून हळुहळू पुटपुटत आहे.

बाबा—छान, पण ती झाली लोकांची गोष्ट. मला रे कसला त्रास काय म्हणतोस तें मला समजू तर दे. तेवढीच मला गीता माहीत होईल. आतां कायसं म्हणत होतास तें मोठ्यानें म्हण की.

नाना—(श्लोक मोठ्यानें म्हणतात, बाबा लक्षपूर्वक ऐकतात.)

तद्विद्धि प्राणिपातेन, परिप्रश्नेत सेवया ।

उपदेश्यंति ते ज्ञानं, ज्ञानिनस्तत्वं दर्शयनः ॥ अ ४ श्लो. ३४

बाबा—उत्तमच श्लोक आहे रे हा. तुला कळला कारे योचा अर्थ ?

नाना—होय, बाबा. मला माहीत आहे अर्थ.

बाबा—पाहूं पाहूं काय अर्थ तुला कळला. सांग तर मला. जाऊ देत चार अक्षरे आमच्या कानाचरून. (नाना अर्थ सांगतात).

नाना—म्हणती गुरुपदी प्रणिपात । गुरु सेवेसी विकी जो जीवीत ।

प्रश्नादिकी आदरवंत । ज्ञानी त्या ज्ञानार्थे उपदेशिती ॥

सारांश कृष्णकृष्ण मूर्ति । अर्जुना जे प्रभें वदती ।

गुरुसेवा, गुरुप्रणती । ज्ञान संविच्छिदायक ही ॥

अर्जुना येणे मार्गे जाता । तत्त्वदर्शी ज्ञानी तुज करितां ।

दावितील शानाचा रस्ता । बाबा या अर्थी मी जाणे ॥ साई स. च.

गुरुला साष्टांग नमस्कार करून, प्रश्न विचारून व सेवा करून ज्ञान म्हणजे काय तों
शिक. साक्षात्कार ज्ञालेले हे ज्ञानी तुला ज्ञानाचा उपदेश करतील.

बाबा—छान सांगितलंस. पण श्लोकाचा असा गोळाबेरीज अर्थ मला नको. त्यांत कांही मला समजत नाही. जरा फोड करून सांग की प्रत्येक शब्दाचा अर्थ, त्याचें महत्व व्याकरण वगैरे जरा स्पष्ट करून सांग की [बाबांना संस्कृत येत असावें हें पाहून त्यांना आश्र्वय वाटतें. नाना स्पष्टीकरण करून सांगतात. बाबा शांत चित्तानें ऐकतात. तपासणी समाप्त.)

उलट तपासणी

बाबा—नाना, गुरुला साष्टांग नमस्कार केला म्हणजे झाले कां रे ? साष्टांग नमस्कार म्हणजे काय ?

नाना—प्रणिपात म्हणजे साष्टांग नमस्कार. दुसरा कांहीं अर्थ मला माहीत
नाही.

बाबा—परिप्रश्न म्हणजे काय १

नाना—प्रश्न विचारणे.

बाबा—प्रश्न म्हणजे काय?

नाना—प्रश्न म्हणजे प्रश्न, दुसरं काय?

बाबा—जर प्रश्न व परिप्रश्न यांचे एकच अर्थ आहेत तर व्यासांनी परिकशा-
लाठी लावलें? व्यासाचे डोके ठिकाण वर नव्हते काय?

नाना—परिप्रश्नाचा दुसरा कांहीं अर्थ मल्ला माहीत नाहीं, बाबा,

बाबा—सेवा म्हणजे काय? कशा प्रकारची सेवा?

नाना—सेवा म्हणजे सेवा, जी आपण नेहमी करतो दी.

बाबा—अशी सेवा केली की पुरे आहे? कां आणखी कांदीं पाहिजे?

नाना—सेवा शब्दांत आणखी कांहीं अर्थ आहे की काय माहित नाही.
बाबा — तिसऱ्या ओळीत उपदेश्यांति ते ज्ञानं असें आहे. ज्ञानेच्या आधीं एकादै
कांहीं घेऊन ही ओळ वाचवा गोईल कां० पाठा विचाप वाचा

वाहन-दो योद्धाले हातवां

बाबा—कौणता शहू ?

नाना—ज्ञानंच्या सापे अ घालत—अज्ञातं

बाबा—ज्ञान शब्दा ऐवजी अज्ञान शब्द घेतला तर काय होईल ?

पुन्हां नानास करिती प्रश्न । उपदेक्ष्यन्ति ते शानं ॥

नाना पाही हा तृतीय चरण । करी पां मनन तयाचे ॥

त्यांतील ते या अक्षरापाठीं । ‘अ’कारार्थी अवग्रहा पोटी ।

अज्ञान पदे अर्थं परिपाठी । होते कां उफराठी पाही पां ॥

—४०—

नाना—नाही, शांकर भाष्य असं कांही सांगत नाही.

बाबा—हरकत नाही, पण अशान शब्द वापरल्यानें अधिक कांही अर्बं कल्पत असेल तर तो वापरण्यास काय हरकत आहे ?

महणती नाना तृतीय चरण । पुनश्च लक्षांत घेईं पूर्ण ।

ज्ञान शब्दामागील जाण । अवग्रह आण अर्थास ॥

हैं मी काय वदे विपरीत । अर्थाचा काय करितो अनर्थ ।

असत्य पूर्वील भाष्यार्थ । ऐसेही निर्थ ना मानी ॥

तो मान्य आहे जैसा सकळिका । तैसाच आहे मजही ठाऊका ।

परि अनुग्रहे होणारिया कौतुका । जाणूनिया व्यर्थ कां मुकाबे ॥

ज्ञानी व्याणि तत्त्वदर्शी । ज्ञान उपदेशिती एसै जे म्हणती ।

तेथें अज्ञान पद जैं घेसी । यथार्थ घेशील प्रबोध ॥ स्व. स. च.

नाना—खरं आहे. पण अशानपद घेऊन अर्थ कसा लावावा हे मला नाही समजत.

बाबा—अजुनाला ज्ञानी लोकांकडे जाण्यास कृष्ण कां सांगतो? कृष्ण स्वतः नाही कां ज्ञानी? तो तर स्वतः ज्ञानमूर्तीच आहे.

नाना—आहे खरं. पण असं कां सांगितलें हैं मला नाहीं समजत.

बाबा—आश्चर्य आहे तुला नाही समजत है ! (उलट तपासणी संपते.

प्रश्नांना वार्षिकी उत्तर

नाना—बाबा प्रणिपात परिप्रश्न वगैरे कांहीं मला कळत नाहीं. या दासावर कृपा करा व माझें अज्ञान धालवा

बाबा — एक. प्रथम प्रश्नांची उत्तरे सागतो.

१) येथे केवळ साष्टांग नमस्कार उपयोगी नाही. आपण सर्वस्वी शरणागति स्विकारली पाहिजे. गुरुव्यतिरिक्त स्वतांस अस्तित्व नाही असें मानले पाहिजे. नदी एकदा समुद्रांस मिळाली कि तिला स्वतंत्र अस्तित्व असतं कां? तसंच गुरुच्या जीवनांत आपले संपूर्ण जीवन मिळवून टाकळे पाहिजे, समुद्रास मिळालेल्या नंदाचि असें

नदीपण शिळ्डक राहात नाहीं तसें सदूरच्या चरणी शरण गेल्यावर आपले मीपण उरतां नये. इतक्या उच्च भावनेने व उपेक्षेने सदगुरुस शरण जाणे म्हणजे प्रणीपात.

. २) उगाच नुसते प्रश्न उपयोगी नाहींत. गुरुला शब्दांत पकडण्यासाठी किंवा त्याच्या चूका दाखविण्यासाठी अगर सहज चौकशी म्हणून प्रश्न करतां नये. मोक्षसाधनेच्या हेतूने तीव्रतेने निष्ठापूर्वक विनयाने व आध्यात्मिक आर्ततेने प्रश्न केले पाहिजेत. याला परिप्रेक्ष म्हणतात.

३) सेवा म्हणजे केवळ चाकरी नव्हे. कीर्तिसाठी मानासाठी वा धनासाठी केलेली ही खरी गुरुसेवा नव्हे. आपण सेवा करतो अशी थोडीशीही भावना असतां कामा नये. आपल्या पापण्या हालत असतात याची जाणीव आपणास असते कां रे नाना ? शरीर घर्म म्हणून आपोआप सहजगत्या कर्त्याला जाणीव न होता ती क्रीया जशी होते तशी गुरुसेवा ब्हावयास पाहिजे. सेवा करण्यास वा न करण्यास आपण मोकळे आहोत असें वाटतां कामा नये. आपल्या शरीराचे आपण घनी नाहीं. गुरु आहेत. एवढेच नव्हे तर हें आपले शरीर गुरुचेच आहे व ते केवळ त्यांच्याच सेवेसाठी आहे अशी भावना पाहिजे. अशा प्रकारे केलेली सेवा ही खरी गुरु सेवा आहे.

४) सद्भक्त जो आहे तो गुरु म्हणजे वासुदेव परमात्माच आहे असें मानतो व गुरुही अशा शिष्यास वासुदेव परमात्माच मानति असतो. असें गुरु व शिष्य आहेत हें कृष्णास माहीत होते. त्यांचा मोठेपणा वाढावा, माहीत ब्हावा व कृष्ण व सदगुरु हे एकच हें समजावें म्हणून कृष्णाने अर्जुनाला ज्ञानी लोकांकडे जाण्यास सांगितले. अशा हृषीने गुरुला शरण जाऊन त्याची सेवा केली कीं गुरु अज्ञानाचा उपदेश करतात.

नाना—बाबा, गुरु अज्ञानाचा उपदेश करतात असें आपण म्हणतां पण मला कांहीं तें समजलें नाहीं. हे कृपामूर्ति दयाधना, तेवढे अज्ञान माझें घालवा.

ज्ञान अज्ञानासंबंधीं विवेचन

बाबा—आत्मज्ञान वा आत्मबोध कसा घडवून आणावयाचा ? काय केले म्हणजे आत्मज्ञान होईल ? अज्ञानाचा निराश ज्ञात्याने. अज्ञानाचा नाश म्हणजेच ज्ञान नव्हे काय ? (मग अज्ञान निमालिया । मीच असे अपैसया । सनिद्र स्वप्न गेलिया । आपण जैसे—ज्ञानेश्वरी) अरे, अंधार नाहीसा ज्ञाला कीं उजेड आलाच. द्वैताचा नाश म्हणजे अद्वैतः भेदाचे निरसन अभेदत्व. अद्वैत स्थितीचा अनुभव पाहिजे तर आपल्यांतील द्वैताची भावना नष्ट केली म्हणजे. द्वैताची भावना जाणे म्हणजेच अद्वैत स्थिति

प्राप्त होणे, दोन्ही एकाच वेळी घडतात. द्वैत शिळ्क असतां अद्वैताची जाणीव कशी होऊं शकेल व मग त्या स्थितीचा अनुभव करा मिळूं शकेल?

आणखी असं पहा, नाना, शिष्य सद्गुरु प्रमाणे स्वताही चैतन्यमयच आहे. वास्तविक दोघेही एकच. पण फरक पडतो तो वृत्तीमुळे, जाणीवेमुळे अध्यात्मिक साभर्थ्यमुळे सद्गुरु हा निर्णुण सत् चित् आनंद- परमात्मा आहे. भक्त कल्याणार्थ त्यांने सगुणरूप धारण केले आहे. पण भेदबुद्धिमुळे शिष्याला परमात्मा व सद्गुरु एकच हैं समजत नाहीं, भासत नाहीं. अज्ञानाचा हा परिणाम आहे. शिष्य सुद्धां मुळांत परमात्म्याचें-सत् चित् आनंदाचें रूप आहे. त्याचें हैं रूप अनेक जन्मांतील संस्कारामुळे निर्माण झालेल्या अज्ञानांने झाकून टाकले आहे. (अज्ञाने-नावृतं ज्ञानं तेन मुह्यन्ति जंतवः ज्ञानेश्वरी.) यामुळे आपण स्वतःच शुद्ध चैतन्य-परमात्मा आहोत हैं त्याच्या दृष्टीला दिसत नाहीं. समजत नाहीं. तो समजतो की मी परमात्म्यापेक्षां निराळा हतबल असा एक लहानसा जीव आहे. शिष्याच्या या अज्ञानमूलक कल्पना काढून टाकाव्या लागतात. 'तूं स्वतः परमात्मा आहेस. तूं बलवान आहेस, अनंत आहेस.' असें सद्गुरु शिष्याला शिकवून त्याचें अज्ञान नाहीसे करतो. ही गोष्ट घडप्यास शेंकडों जन्म व्हावें लागतात. मी देह आहे आणि ईश्वर व चराचर सृष्टी आपणांपेक्षां निराळी आहे अशा भ्रमांत तो बावरत असतो. अशा कल्पनेवर आधार-लेली शेंकडों जन्मांतील त्याची कर्मे त्याला सुखदुःखाच्या फेऱ्यांत लोटत असतात. हा भ्रम, हैं मायेचे पटल, हैं अज्ञान नाहीसे म्हणजे 'अज्ञान आले कसें? कोठून आले?' याचा त्यांने शोध काढला पाहिजे. यासाठीं सद्गुरु जें मार्गदर्शन करतो त्याला गुरु-उपदेश म्हणतात. मायेने निर्माण केलेल्या या अज्ञानाची जाणीव गुरु देत असतो. ही जाणीव झाली नाहीं तर ईश्वर, जीव सृष्टी, देह म्हणजे काय हैं समजणार नाहीं. या सर्व गोष्टी एकमेकांस कशा मिसळल्या एवढेच नव्हे तर या सर्व एकच आहेत हैं कल्पणार नाहीं. शिष्याचें हैं अज्ञान पटल नाहीसे करणे म्हणजेच ज्ञानासाठीं अज्ञानाची शिकवणूक म्हणजे जाणीव देणे होय. जो जीव वा शिष्य मुळांत ज्ञानच आहे त्याला आणखी ज्ञान तें काय शिकवावयाचें? शिष्याचा भ्रम वा अज्ञान-त्याच्यावर असलेली मायेची मोहिनी त्याच्या ध्यानांत आणुन देऊन दूर करणे म्हणजेच उपदेश करणे म्हणून श्रीकृष्ण सांगतो कीं हैं अर्जुना, ज्ञानी लोक तुला अज्ञानाचा उपदेश करतील.

(टीप—बाबा व नानासाहेब यांचा जो संवाद झाला व बाबांनी अशानासुंबधी-
जै विवेचन केले त्याची हकिकत बाबांचे एकनिष्ठ मक्त श्री देव, मामलेदार उर्फ
'बाबांचेबाळ' यांनी साईलीलेच्या «स्या वर्षांच्या अंकांत प्रसिद्ध केल्या आहे. बाबांच्या
विवेचनाची संक्षिप्त हकिकत श्री वृक्षिहस्वामी यांनी आपल्या 'Sai Baba's
Charters and Sayings' 'The wondrous Saint Sai Baba'

स्वामी रामदास याचा एक हृदयथरारक अनुभव

कान्हनगड येथील सुप्रसिद्ध संत श्री स्वामी रामदास यांनी गतवर्षी महासमाधी घेतली. त्यांनी ‘इन धी विजन ऑफ गोड’ यां नांवाचा आत्मनिवेदन-पर ग्रंथ लिहिला असून त्या ग्रंथांतील एका प्रसंगाचे ‘मार्मिक’ साप्ताहिकांत प्रसिद्ध झालेले व श्री. ड. पां. खांबेटे यांनी भाषांतरित केलेले हृदयस्पदी वर्णन साभार पुढे देण्यांत येत आहे.

...संध्याकाळी पांच वाजायच्या सुमारास रामदास पठाणकोटला जाऊन पौचला. (स्वामी रामदास स्वतःचा उल्लेख ‘मी’ असा कधीं करत नसत.) रस्त्याच्या कडेला एका देवाल्याचा चकचकीत कळस त्याला दिसला. त्या देवळांत रामदासाने प्रवेश केला. देवळाच्या पुजान्याची रामदासाकडे नजर गेली आणि तत्क्षणी त्यांने रामदासाचे अशा हर्षभराने स्वागत केले की जणू कांही तो कितीतरी दिवस रामदासाच्या आगमनाची बाट पाहात होता. त्यांने प्रेमाने रामदासाला मिठी मारली आणि आपल्या खाटेवर रामदासाला अगदीं जवळ बसवृन घेतले. त्यांने रामदासाला कसऱ्हे तरी मधुर सरबत प्यायला दिले आणि बराच वेळ तो त्याच्याशी मोठ्या स्नेहमराने गोष्ठी वोलत चासला.

रात्र जवळ येऊ लागली. रामदास पुजान्याला म्हणाला,

“राम तुमच्या या मन्दिरांत अगदी निवान्त नि एकान्त अशा जागी रात्र

आ दोन्ही पुस्तकांत दिली आहे श्री देव यांचे या विषया संबंधीचे २७-९-१९६४ तारखेचे इंग्रजीत केलेले निवेदन स्वामीनी प्रसिद्धकेलेल्या ‘*Devotees Experiences*’ भाग ३ मध्ये प्रसिद्ध झाले आहे त्याच्या आधाराचे श्री गुणाजी यांनी लिहिलेल्या इंग्रजी श्री साईसद्चरित्रांत विवेचन आले आहे. त्याचा पूर्ण उपयोग या लेखांत केला आहे हे कृतज्ञतापूर्वक नमूद करूं इच्छितों.—लेखक]

वालवावी अदी रामदासची इच्छा आहे. कृपा करून अदी एखादी जागा द्या.”

पुजारी ल्योच म्हणाला,

“ मंदिराच्या तळधरांत अशी गुहेसारखी एक खोली आहे. बाहेरच्या सर्व गोंगटापासून ती अगदी अलिंप आहे. बन्याच दिवसांत तिचा कोणी वापर केलेला नाही. पण तिचा उपयोग करतां येण्याजोगी ती आहे. ”

त्या खोलींत रात्रीचा मुक्काम करायचे रामदासानें पसंत केले. एक जुनी चटई बरोबर घेऊन पुजारी रामदासाला त्या खोलीकडे घेऊन जायला निघाला. दगडी पाय-न्यांचा जिना उतरून अर्धवट अंधाऱ्या अशा त्या खोलींत ते उतरले. देवळाच्या जमिनीखालीं ती खोली होती. कित्येक वर्षांत ती कधीं झाडलेली नसावी. कारण धुळीचे थरचे थर तिथें जमिनीवर सांचले होते. त्या पुजाऱ्यानें ती चटई जमिनीवर पसरली. रामदास चटईवर बसला आणि त्यानें पुजाऱ्याला निरोप दिला. पुजारी निघून गेला. बाहेर रात्र पडल्यावर ती खोली घनदांट काळोखांत पार डुबुन गेली. वरच्या जमिनीच्या पातळीवर उंचावर त्या खोलीला एकच खिडकी होती.

कित्येक तासापर्यंत देहाचे संपूर्ण भान सुदून रामदास त्या चटईवर आसनस्थ होऊन राहिला होता. पावलांच्या आवाजाने त्याला बाह्य विश्वाची जाणीव झाली त्याने डोळे उधडले तेव्हां ती माणसे त्या तळघरांत उतरलेली त्याला दिसली. त्यांच्याजवळ एक कंदिल होता आणि त्यांनी एक हामोनियम नि तबला बरोबर आणला होता. तो पुजारी आपल्या दोघां मित्रांना घेऊन आला होता. त्याने रामदासासाठी एक पितळी लोटा भरून दूध आणले होते. त्याने अतिशय आग्रह केल्यासुलै रामदास तेंदूध प्याला.

नंतर तो पुजारी म्हणाला,

“महाराज, आम्ही इथें थोडी भजन म्हणणार आहौत. त्यासाठीं येताना आम्ही हीं वाचें बरोबर आणली आहेत.”

रामदास उत्तरला,

“ठीक आहे. तुमचं मजन ऐकायला रामदासाला मनापासून आनंद वाटेल.”

खोलीच्या भग्यभागी तो कंदिल ठेवून, ते मित्र रामदासाच्या डाव्या बाजूस एका ओळीत वसले. मजन सुरु झाले. एका प्रसिद्ध सन्ताने केलेले तें हिंदी कवन होते. 'ज्याला जिव्हेवर सदैव रामनाम घोळवण्यांतला आनंद आढळला आहे तो जीवन्मुक्त अशा आशयाचे त्या गाष्टाचे पहिले कडवे होते. पहिले कडवे त्यांनी भट्टले आणि एकाएकी त्यांचे गाणे अकस्मात् थाबले, वायांचा आवाजहि बंद झाला. काय झाले हे पहाण्यासाठी रामदासाने त्यांच्याकडे तोऱ्ड वळवले, ते तिघेहि तोऱ्डे उघडी टाकून भय-चकित दृष्टीने रामदासाच्या उजव्या बाजूला कंदिलाच्या प्रकाशापलीकडे बघत राहिले होते. एक विषारी जातीचा सर्प रामदासाच्या दिशेने हळ्हळू सरपटत येत होता एकदम ताढ-

—श्रीसाइलीला*****—

कन्तु उद्धून ते तिघेहि उमे राहिले आणि रामदासालाहि ते ‘उठा उठा !’ म्हणून सांगू लागले.

पुजारी म्हणाला,

“महाराज, चला ! आपण इथून सटकूं या. मी तुमची दुसरीकडे सोय करतो. तो सर्व अत्यंत भयंकर जातीचा आहे. शेपटीपासून ढोक्यापर्यंत तो विषानें भरलेला आहे. उठा, उठाच ! आणि आमच्या मागोमाग या.”

रामदास शान्त आणि स्वस्थ होता. तो म्हणाला,

“राम ! त्या सर्पिला इतके कां घाबरता तुम्ही ? प्रत्यक्ष इंधरांने या स्वरूपांत ! आपल्याला दर्शन दिलें आहे, केवळ्या प्रेमानें तो गाणे ऐकायला इथें आला आहे. तो कांही इजा करणार नाही. बसा तुम्ही आणि आपलं भजन-कीर्तन चालू करा.”

“अशक्य !” पुजारी उद्गारला, “प्रत्यक्ष यमदूत इतका हाताजवळ येऊन राहिलेला असतांना गाणे म्हणायचं ! आम्ही निधालो. तुम्ही पण आमचं ऐका. आमच्या-बरोबर इथून निधा.”

रामदास पुन्हा आग्रहानं म्हणाला,

“भयाने घाबरून जाऊ नका. तो साप कांहीही इजा करणार नाही. वाटलं तर गाणे म्हणूनका. पण पक्कुनही जाऊ नका. तो साप अगदी निरुपद्रवी आहे, इजा करायचं त्याच्या मनांत नाही हें तुम्हाला प्रत्यक्ष दिसून येईल.”

पण ते खाली बसायला तयार होईनात. तो साप जसजसा रामदासाच्या अधिकाअधिक जवळ आला, तसेतसे ते तिघेहि खड्याळाच्या कांठ्यासारखे सरकत सरकत त्या सापाच्या शेपटीच्या बाजूला गेले. तें जनावर रामदासाच्या अगदीं जवळ आले. रामदासानें त्याला खूण करून बोलावले आणि म्हटले,

“प्रियतम राम, ये, पुढे ये, कचरू नको...”

रामदासाच्या वस्त्राच्या टॉकाला एक गुळाचा खडा बांधलेला होता. गांठ सोडवून तो खडा रामदासाने सापाच्या पुढ्यांत ठेवला आणि म्हटले, “प्रिय राम, तुला अर्पण करायला हा एवढाच नैवेद्य रामदासापाशीं आहे. कृपा करून तो स्वीकार.”

तो सर्व त्या गुळाच्या खड्याजवळ आला. आणि आपल्या दुधारा जिमेने त्याने कांहीं सेकंद तो खडा चटाचट चाटला. नंतर तो अधिक पुढे आला. आतां रामदासापासून तो दोन इंच अंतरावर होता. रामदास स्वस्थ निश्चल बसून होता. कां कुणास ठाऊक, तो साप अधिक जवळ न येता आपली फणा फिरवून वाटोळा फिरून रामदासाच्या अगदीं जवळ पाठ मागे गेला. तिकळून तो रामदासाच्या डॉच्या बाजूनै पुढे आव्याबरोबर ते मिच वकून रामदासाच्या उजव्या बाजूला जाऊन

उमे राहिले. त्या सापाच्या शेंपटीपासून निदान एक वारभर अंतरावर तरी दूर राहाण्याची दक्षता ते सारखी घेत होते. तो साप आतो हव्हहव्ह त्या खोलीच्या जिन्याच्या रोखाने सरपटत जाऊ लागला आणि एका कोंप-याने तो जिन्यावर चहूं लागला.

काळजीच्या स्वरांत पुजारी उद्गारला,

“ महाराज, वरच्या जमिनीवर जाऊन पोंचेपर्यंत या जिन्याच्या जवळ जवळ चाळीस पायऱ्या आहेत. हा साप इतक्या धिमेपणानें वर चढतो आहे कीं जिन्याचा माथा तो गांठीपर्यंत सहज त्याला कित्येक तास लागतील. तोंपर्यंत आम्ही इथेच अडकून पडणार. बरं, पुन्हा मध्येच खालीं उतरून यायचं त्याच्या डोक्यांत येणारच नाहीं असंहि नाहीं. परत एखाद घेळी खालीं या गुहेत यायची त्याची लळ लागायची. छे! आमचा पार निकाल लागला.”

रामदास महाला,

“घावरून नका, तो पाय-यांच्या एका कडेने जातो आहे. तुम्ही निधोंकपणे दुसऱ्या कडेने वर च्छून जा.”

“‘छे छे’” पुजारी मध्येच उड्गारला, “तें मुळीचं शक्य नाही. तसं करायचं धैर्य आम्हाला व्हायनं नाही. त्या सापावर नुमचा जितका विश्वास आहे तितका आमचा विश्वास नाही.”

मग रामदासने त्यांना एक सूचना केली. रामदासाने त्या जिन्याच्या मध्यावर उमें रहावें, एका बाजूने तो साप वर जाईल व दुसऱ्या बाजूने या मित्रानीं वर चढावें अशी त्याची सूचना होती. त्यांनी ही सूचना मान्य केली. रामदासने त्याप्रमाणे उठून जिना गांठला आणि तो मधोमध उभा राहिला. एकामार्गून एक ते तिघे मित्र रामदासाच्या बाजूने जिना चहून गेले आणि चार चार पायऱ्या एकेका उडीत आटोपून ते पसार झाले, जाण्यापूर्वी रामदासाला परत एकवार त्यांनी काकुळत केली. जातांना त्यांनी वाचें उचलून नेली आणि तो कंदीलहि रोबर नेला.

पुन्हा त्या खोलीतल्या काळ्याकुड्ठ अंधारांत रामदास एकटा राहिला, तो परत येऊन चटईवर बसला. त्या काळोखांत चांचपून पाहात त्या सापाने चाटलेला गुळाचा खडा तो शोधू लागला. थोडा वेळ चांचपल्यावर त्याला तो खडा सांपडला. सापाने ठेवलेला तो प्रसाद आहे, या भावनेने रामदासाने तो खडा तोडांत टाक श आणि मोठ्या आनंदभराने खाऊन टाकला. संबंध रात्रभर तो आसनस्थ होऊन परमानंदमय समाधीत तहीन होऊन बसला होता.

त्या गुहेच्या वरच्या बाजूस असलेल्या खिडकीच्या ताबदानांतून प्रातःकाळच्या सूर्यकिरणांचा कोंवळा प्रकाश खोलीत फूळ लागला, तेहां त्या जिन्याच्या बळणावरील

पायरीवरून एक डोके खाली गुहेत डोकावून पहात असलेले त्याला दिसले पुजारीच होता तो, रामदास अद्याप जिवंत आहे ना, याची तो खात्री करून घेत होता ! रामदासाने त्याच्याकडे पाहिले आणि स्मितहास्य केले. त्यानंतर तो खाली उतरला आणि त्याच्या मारगोमारग त्याचे रात्रीचे दोधे मित्रहि खाली आले. रामदासासमोर बसून ते त्याच्याकडे आश्रयानंतर टकमक पाहात राहिले. तेवढ्यांत तो गुळाचा खडा होता त्या जोगेकडे पुजाच्याचे लक्ष जाऊन तो म्हणाला,

“महाराज तिथला गुळाचा खडा कुठे गेला ?”

रामदास मेहणाला,

“तो त्या सापानें ठेवलेला प्रसाद होता. रामदासानें तो खाऊन टाकला.”

“अरे देवा !” पुजारी ओरडला, “तुम्ही म्हणजे भयंकर माणूस आहांत !”

“रामदास भयंकर माणूस नाही.” समदास म्हणाला, “तें केवळ ईश्वराचे बालक आहे, ईश्वराचा सेवक आहे.”

नंतर ती गुहावंजा खोली सोहऱ्यन रामदास बाहेर पडला आणि आपल्या पुढील प्रवासावर निघाला...

ए. आर. सावंत अॅन्ड ब्रदर्स

३६३, मंगलदास मार्केटसमोर, मुंबई नं. २. टे. नं. २२८४४

तयार कपडे, सर्व प्रकारची होजियरी तसेच टॉवेल्स, चादरी व पडव्यांचे कापड मिळण्याचे एकमेव ठिकाण. होलसेल व रीटेलर्स

श्रीसाईचरणी माझी प्रार्थना

नमो साईबाबा नमो साईबाबा
सदा ध्यास घेतो तुझा साईबाबा
नको सोडुं दूरी कदा डुःखीतासी
जरी आपराधी तुला दिसलोंसी ॥१॥

तृष्णार्ति मी ज्ञालों तुझे गूण गाया
नको तोडुं माया, प्रभू देव राया
तुझे क्षेत्र शिरडी, जना उद्धराया
सानिध्य वास्तव्य गोदा तिरीं या ॥२॥

जने मंदिरे बांधिली भव्य तेजे
उमजेनि आस्तिक्य वास्तव्य तूऱ्ये
जना उद्धरी तूची कैवल्यदानी
न दूरी दिसे तूं कदा त्या ठिकाणी

कृपाळा तुवां तारिले दीन दास
नको ठेवुं बापा मला तूं उदास
तुझी गोड कृपा जसा आम्रभागा
नमस्कार माझा तुम्हा साईबाबा ॥४॥

आम्हीं बालके दूर देशांतराला
सदा भेटीचो आस वाटे मनाला
जरी क्लेश होती आम्हांला अपार
तसी सिद्ध ते सोसण्यासी तयार ॥५॥

वृद्धापकाळीं जडे प्रेम आस्था
तुझ्या नामस्मरणीं नसावी अनास्था
जगीं सोसुनी कष्ट ज्ञालों बधीर
तुझ्या भेटिसाठीं असें मी अधीर ॥६॥

असा भाव तुझा परीपूर्णकारी
न होसी कदा तूं दिनासी विकारी

निजध्यास लागो सदा मंडळा या
 नमंस्कार देण्या सदा स्थंडीला या ॥७॥
 सिताराम विनवीतसे साईबाबा
 अहंकार चिर्ती कर्धीही नसावा
 विनंती असे नम्र आरुढ झाली
 जयाच्या मनी शांति सुद्रुढ झाली ॥८॥

प्रभू साईबाबा असें मी पतीत
 तुझ्या भक्तिचा छंद लागो अमीत
 कसे मागू या भक्तिमार्गासी तुझ्या
 जसा लुध्ध तो चातक मेघराजा ॥९॥

तुझी भक्ती आकंठ, अखंड देवा
 न जाणेच मी भक्त अल्पज्ञ सेवा
 जशी धेनु पाजीतसे वत्सराया
 तशी देई बुद्धी प्रभुसाईराया ॥१०॥

वसंता पसंता असे हीच कंथा
 प्रभु साईबाबा जाऊं द्या त्याच पंथा
 जरी त्या अनाथा प्रभुसाईदाता
 तरी काय इच्छी कृपा साई भोक्ता ॥११॥

कृपाहंत साई तूं सवोैत्तमागा
 कृपाहस्त तुझा जना पूर्णगंगा
 गंगानंदी ओघ रमधी रमांगा
 प्रभो साई गाई त्रिकालज्जा गंगा ॥१२॥

गोदावरी धारी शुक्लेश्वराला
 कचेश्वरा त्या नल सन्धिभाला
 अद्दा शुद्धगंगाजली स्नान दाता
 प्रभु साई मागे जरी भोग्य दाता ॥१३॥

उदी ठेविली सत्व जाणोनी सत्य
 प्रकाशीत धूनी स्थळी त्थाची नित्य
 जने सेवुनी तृप्त होती मनांत
 अशी तृप्ती कैची मती काननांत ॥ १४ ॥
 गण्डास आले तुझ्या दर्शनाला

महणे जातसे मी हरी कीर्तनाला
नको रे करुं थाट संकीर्तनांत
असावै सदा नटि साधेपणांत ॥१६॥

गणूदास झेली तुझी दिव्य वाणी
कथा कीर्तनी थाट कधीं न आँणी
तथा कीर्तनांची कथूं काय गोडी
कुठेही मिळेना अशी दिव्य जोडी ॥ १६ ॥

गणूदास इच्छ मनीं पंढरीला
पहावै महणे वाटते विहुलाला
तत्क्षणीं घडविसी दर्शना साईनाथा
स्ववक्षस्थलीं दाविसी देवराणा ॥ १७ ॥

सिताराम विनवीतसे साईनाथा
अहंकार घालवीं दूर नाथा
विनंती सदा ध्यास लागो मनाला
तुझ्या भक्तिची गोडे सांगू कुणाला ॥१८॥

— कै. सिताराम दाजी कुलकर्णी (मृत्यु २०-१-६४)

MATUNGA CLEANING WORKS

ESTD. 1934

Prop. S. V. PRADHAN

MODI NIWAS, BOMBAY 19

Washers, Dyers and Dry Cleaners.

A Pleasure to You—A Satisfaction to Us
Chemical Cleaners, Super Fine Darners

Master Dyers

FOR

Cotton, Woollen, Silken & Jari Whole Cloths

सर्व तज्ज्ञानी कपड्यांची धुलाई, रंग व रफू काम व्यवस्थित करणार

माटुंगा कूर्निंग वर्क्स

स्थापना १९३४) मोदी निवास, मुंबई १९ (मालक: एस. व्ही. प्रधान

धर्मासांबंधीं उदासीनता

—एक विचारवंत

मनुष्याचा स्वभाव दोन प्रकारचा असतो. त्यांतील एकाचा विचार केला असतां मनुष्य हा परमैश्वरानें उत्पन्न केलेल्या सर्व प्राण्यांमध्ये सर्व प्रकारे श्रेष्ठ असल्याची खात्री पटते. त्याची शक्ति मोठी आहे; त्यांच्या आकांक्षाहि असीम आहेत. दैवानें आपल्या ठिक णीं ठेवलेल्या गुणांची वाढ करून अधिकाधिक उन्नत होण्याची त्याची महत्वाकांक्षा कमीं न होता नेहमीं वाढत्या प्रमाणावरच असते. देवाप्रमाणे सर्व प्रकारे पूर्ण होण्याची सुद्धां त्याची हांव असते. अशा सद्वासना व सत्कर्मे ह्यांनीं जें जीवित युक्त असतें त्यालाच खरोखर जीवन म्हणतां येईल. असें जीवन म्हणजे धार्मिक जीवन होय व ह्यांतच जगण्याचे सार्थक आहे. त्यांच्या उलट दुसऱ्या प्रकारच्या स्वभावाच्या मनुष्याची स्थिति असते. त्यांच्या ठिकाणीं बुद्धि व शक्ति कमी असतात असें नाहीं. परंतु फरक असतो तो त्यांच्या उपयोगमध्ये. त्या स्वभावाच्या मनुष्याला आकांक्षा नसतात असें नाहीं. पण त्या सद्गुणांची वाढ करून आपली उन्नति करून घ्यावो अशा प्रकारच्या नसतात. त्यांच्या ठिकाणीं सत्य, न्याय, दया, क्षमा इत्यादि उच्च गुणांविषयी आदर नसतो. त्यांच्या सर्व शक्ति ऐहिक सुख मिळविण्यासाठीं एकवटलेल्या असतात. खाणे पिणे, पोषाख, धन, मान इत्यादि मिळविण्यासाठीं त्यांचा सर्वस्वी व्यय होत असतो. अशा प्रकारचे जीवन मनुष्यत्वाला शोभा देणारे नसून हीनता आणणारे आहे. स्वराच्य मिळावणे हा प्रत्येक मनुष्याचा जन्मसिद्ध इक आहे. जीं मनुष्ये केवळ ऐहिक सुखाचा देव बनवून त्यांच्या भजनीं लागतात, तीं स्वराच्याच्या जन्मसिद्ध इकाला मुकतात असें म्हणावयास हरकत नाहीं.

धर्म नाहींसा होणार नाहीं

प्रत्येक मनुष्यसमाजांत अशीं कांहीं मनुष्ये असतात कीं तीं स्वभावतःच सद्गुणी असून त्यांना आपल्या गुणांची वाढ करण्याची होस असते. हीं माणसें आपले हितसाधन करीतच असतात; परंतु संघि मिळतांच स्वतःच्या हिताची पर्वी न करसां अन्यार्थिं साधण्यास मार्गे पुढे पाहत नाहीत. अशांच्या ठिकाणीं धर्माचे कार्य उत्तम प्रकारे होत असते. ह्या मनुष्यांच्या उदाहरणांवरून आपल्याला असें स्पष्टपणे म्हणतां येईल कीं मनुष्यमात्रामधून धर्म नाहींसा होणे शक्य नाही. कारण अशी माणसे पूर्वी होतीं, हल्डीं आहेत व पुढेहि असणारच. त्याचप्रमाणे मनुष्यप्राणी हा जितका जागिक आहे तितकाच परमार्थांविषयीं उत्सुक असणारा असा आहे. तो जागिक सुखांविषयी जशी काळजी वाहतो तशी परमार्थांविषयींहि वाहणारच, तेव्हां जगातून धर्म अजिबात नाहींसा होईल असें मानण्यालाहि

अवकाश नाही. परंतु सर्व राष्ट्रांच्या इतिहासांत असें प्रसंग येतात कीं तेव्हां तीं एक प्रकारच्या औदासिन्यांने व्यापून जातात व त्यांना त्यांच्या अशा विनाशक निद्रेतून खडबळून जागें करावें लागतें; असा अध्यात्मिक उदासीनतेचा तूर्तचा काळ आहे. सर्व राष्ट्रे भौतिक सुखाच्या मागें लागलीं आहेत. कोणी राकेल तेलाच्या मागें, कोणी कोळशाच्या मागें, कोणी गव्हांच्यामागें लागलीं आहेत, तर कोणी दुसऱ्याची जमीन, मालमत्ता, स्वतंत्रता हिरावून कशी घेतां येईल ह्याचा विचार करण्यांत मझ आहेत, धार्मिक विषयांचा विचार करण्याला देखील त्यांना फुरसत नाही. जगांतील वेगवेगळ्या देशांतील राष्ट्रांच्या प्रवृत्तीचा, कृतीचा व स्थितीचा विचार केला असतां हा काळ आध्यात्मिक बेफिकीरीचा आहे हैं सहज दिसून येण्यासारखें आहे. ही उदासीनता कशी ओळखून काढावयाची ह्याचा आपण विचार करू.

कांहीं माणसांची शांत वृत्ति

कांहीं मनुष्ये स्वभावतःच शांत असतात. त्यांना धार्मिकतेचे प्रदर्शन करणे आवडत नाही. तीं धर्माचे किंवा प्रार्थनेचे नांव निघतांच वेहरा गंभीर करणार नाहीत. तीं हातांत टाळ, दिंडी घेऊन नाचणार नाहीत, प्रार्थना चालू असतां त्यांच्या डोळ्यांतून अशू निघणार नाहीत. त्यांची वृत्ति नेहमी आनंदी असते. पण ह्या सर्व गोष्टी-वरून ते धर्माविषयीं बेफिकीर असतात असें मानणे चुकाचे होईल. त्याचप्रमाणे धर्मतत्वांविषयीं ज्ञान नसणे म्हणजेहि बेफिकीरी नव्हे. पुष्कळ न सुधारलेली माणसें अगदी धार्मिक असतात. सुशिक्षितांनाहि मान खालीं घालावी लागेल, इतकी त्यांची सत्यानिष्ठा उच्च दर्जाची असते. शिक्षितामध्येच पुष्कळजण देवाधर्माला तुच्छ मानून आपले जीवित चालवित असतांना आपण पढातो. त्यांची स्थिति कान असून बहिरे, डोळे असून आंधळे, बुद्धि असून मूर्ख अशा प्रकारची असते. पढतमूर्खांची सर्व लक्षणे त्यांच्या ठिकाणी असतात. अशीं मनुष्येचे धर्मवृत्तीच्या वाढीला विरोध करतात. तीं धर्माचा द्वेष करून त्याचीं ह्या जगांतून पाळेमुळे खणून काढण्याचा प्रयत्न करतील तरी चालेल, ती धार्मिक अतिरेके करतील तरी हरकत नाही. कारण ह्या दोन्ही स्थितीतून त्यांची मुक्तता होऊन त्यांना योग्य मार्ग दिसणे शक्य आहे. परंतु तीं धर्माचा विचारच करावयाचा नाही ह्या निश्चयांने प्रेरित झालेली असल्यामुळे त्यांची सुधारणा व्हावी कशी?

धर्मासंबंधीं उदासीनता

हा धर्माविषयींचा तिटकारा, किंवा धर्माविषयींची उदासीनता कशाने उत्पन्न होते. ह्याचा विचार करतां तीन चार कारणे प्रमुख असावीं असें वाटते. पहिले कारण वाईट उदाहरण होय. मनुष्य अनुकरण करणारा प्राणी आहे. तो ज्या परिस्थितीत रहातो, तिचा त्याच्या चारित्यावर साहाजिकपणेच परिणाम होतो. धर्माला तुच्छ मानणान्यांमध्ये आपण राहिल्याने आपल्या ठिकाणी धार्मिकतेचा परितोष होईल ही

गोष्ट शक्य नाही, तुळशीच्या बागेत एखादे वेळी भांगेचें झाड उगवेल, परंतु भांगेच्या शेतांत तुळशीचा रोपा रुजेल हैं संभवनीय नाही, तेव्हां धर्मांविषयीच्या उदासीनतेच्या वाढीला वाईट उदाहरण व कुपरिस्थिति ही महत्वाची कारणे होत, हुसरे महत्वाचें कारण सर्वसाधारण शिशणाचा अभाव है होय. शिक्षण नसुल्यामुळे धर्मांसंबंधी आपली जवाबदारी व धर्माची आवश्यकता ह्यांची पटावी तशी ओळख पटत नाही. तिसरे कारण, धर्माची सांप्रतची शोचनीय स्थिति. जगात जे प्रमुख धंडे आहेत त्यांची शिकवणूक पुष्कळ वेळां एकमेकांच्या विरुद्ध असते. धर्माच्या नांवावर सर्वत्र द्वंद्वे चालू आहेत. ज्यांसाठी धर्माची संस्थापना होते ते मुळ उद्देश बाजूला राहून कुद्र गोष्टीवर रणे माजून राहतात. मनुष्यां-मनुष्यामध्ये प्रेमाची वाढ व्हावी, जगावर शांतीचें राज्य पसरावें, त्याच्याऐवजीं जिकडे तिकडे द्वेष व अस्वस्थता ह्यांची वाढ होते. ह्या सर्व गोष्टी पाहून साहजिकपणेच मनुष्याच्या तोऱ्हून सब झूट आहे, असे उद्गार बाहेर पडतात. कोणी धर्माची गोष्ट काढली तर ते तुच्छतेने “कसला धर्म येऊन बसलेत आहां” असा प्रश्नहि करायला तुकत नाहीत. चवर्ये कारण, जीविनकलंहाची प्रचंड तीव्रता होय. कोणत्याहि कारणाने असेना आज वन्याच मनुष्यापुढे “जगावै कीं मरावै” हा प्रश्न येऊन पडलेला आहे. दिवसांचे बारा बारा तास रक्काचें पाणी करावै तेव्हां कोठे पोटाला धांसभर अन्न मिळणे शक्य होतें. शहरच्या वस्तीमुळे जीविताची अशाश्वतताच वारंवार अनुभवास येते. जीवन-कलहाची उग्रता इतकी मोठी आहे कीं शहाण्याला वेड लागेल. आजचा दिवस गेला, उद्यां कसें होईल हा विचार पुष्कळांपुढे उभा असतोच. अशा स्थितीत धर्माचा विचार कळण्याला अवकाश कोठे आहे? पोटोबाची तृसि झाल्याविना विठोबाची आठवण कशी होणार? ह्या व अशा अनेक कारणांनी साधारण जनतेत धर्मांविषयीं बेफिकिरी व तुच्छता उत्पन्न झाली आहे. ह्याचे परिणाम एकंदर मानवजातीला विघातक होत आहेत हैं कोणालाहि कळण्यासारखे आहे. हैं औदासिन्य नाहिंसें कसें होणार?

प्रत्येकानें विचार करावा

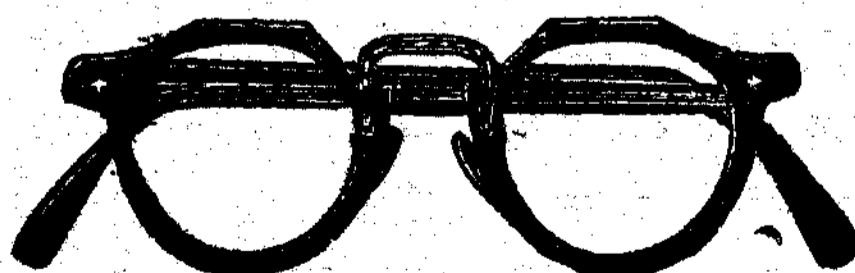
ह्याला एकच उपाय आहे. “शोध करी तू स्वांतः करणी, होय कशी तव जीवितसरणी.” प्रत्येक मनुष्यानें धर्माला तुच्छ न मानितां धर्म म्हणजे काय ह्याचा विचार करावयाला लागले पाहिजे. आपली स्थिति काय आहे, जीवन निरस कां झाल आहे, त्वांतले रहस्य नाहीसे कां झाले, धर्माचे कार्य काय, धर्मसिंबंधी आपल्यावर जबाबदारी काय आहे, आपल्या शिथिलतेने आपली व इतरांची स्थिति हीन झाली आहे की नाही ह्या सर्व गोष्टीचा विवेकानें विचार केला पाहिजे. आपल्या आयुष्याचे गत झालेले दिवस, प्रचलित जीवन, धर्माचणाऱ्या अभावी प्राप्त झालेली अशांति, धर्माला सखा केला असतां स्या जिवितावर होणारा सुपरिणाम, खांविषयी. शात वृत्तीनें विचार केला असतां धर्माविषयी

वेफिकीर असणे हें पाप आहे अशी प्रत्येकाची खात्री ज्ञात्याशिवाय रहाणार नाहीं. रोगाच्या वेळी संकटाच्या वेळी, भवसागरांतून जात असतां बसणाऱ्या झोँक्यांच्या वेळी आपला आसरा, आपले विश्रांति घेण्याचें स्थान, केवळ एक धर्म आहे व म्हणूनच “धर्म शाश्वत सखा सुजनाचा” असें जें म्हटलेले आहे तें अनुभव-सिद्ध असून मागें होतें तसें आतांहि खरें आहे, असा आपल्याला अनुभव येईल, धर्माच्या मारामाऱ्यांना भिऊन सर्वच धर्म खोटे आहेत म्हणणे, म्हणजे सर्व मनुष्याची दृष्टि सारखी नसते व प्रत्येकांच्या पहाण्यांत फरक पडतो, म्हणून जगांत उजेढ नाहीं म्हणण्याप्रमाणे वेडेपणाचें आहे. आज पुष्कळांना संसार असार वाटतो, जीविताचे ओळें वाटते, जग म्हणजे दुःखाचें स्थान वाटते. ह्याचे कारण आमचा धर्मासंबंधी दृष्टिकोन वाकडा झालेला आहे. धर्माचें अवनत श्वरूप पाहून व त्यामध्येंच आपली काढ होत असत्यामुळे ही सर्व भटाभिक्षुकाची गरिबांपासून पैसे उकळण्याची युक्ति आहे असेहि आपण उद्धार काढतो. परंतु धर्माचें कायदे श्रेष्ठ आहे. धर्म हा आपल्या ऐहिक व परमार्थिक सुखाचें साधने आहे. धार्मिक आचरण आपल्या उन्नतीचे साधन आहे. हा सर्व गोष्टीचे महत्व लक्षांत घेऊन आपण धार्मिक औदासिन्याला वश न होता सत्य धर्माला सदा अनुसरून त्याचा प्रसार करण्याला कायावाचामने झटणे हें आमचें कर्तव्य आहे.

दिव्य दृष्टीसाठी TELIGEAM :— DIVYANETRA

शिसा ऑप्टिशिअन्स (BOM. DADAR)

[चष्ट्यांचे व्यापारी]

यांच्या येथें तज्ज डॉक्टरांकडून डोळे मोफत तपासून
उंची व टिकाऊ चष्ट्ये माफक दराने मिळतात.

छविलदास रोड, दादर (W. R.), मुंबई २८

भक्तिमार्ग पंगुपणाचा आहे काय ?

॥४५॥

भक्तिमार्ग हा पंगुपणाचा, अशक्तेतचा मार्ग आहे; व हजार पांचशे वर्षे ज्या साधूनीं ह्या मार्गाचा उपदेश केला, ते श्वतः पंगु होते, त्यांनीं सर्व लोकांस व आपल्या अनुयायांस पंगुपणा शिकविला व त्यायोर्गे देशाला अत्यंत शोचनीय स्थिति प्राप्त झाली, असा एक आक्षेप एकदां निघाला होता.

होचि थोर भक्ति आवडती देवा ।
संकल्पावी माया संसाराची ॥ १ ॥
ठेविलै अनंतें तैसेचि रहावै ।
चित्रीं असौं द्यावैं समाधान ॥ २ ॥
वाहिल्या उद्देश दुःखाचि केवळ ।
भोगणे तें फळ संचिताचै ॥ ३ ॥
तुका म्हणे घालू तथावरी भार ।
वाढू हा संसार देवापार्या ॥ ४ ॥

ही पंगुता खरी आहे की काय ? व भक्तिमार्गाची सरणी हानिकारक आहे किंवा कसें हा प्रश्न विचार करण्यासारखा आहे. ज्याचे हातपाय, किंवा इतर इंद्रिये गेली आहेत, किंवा व्यापार करण्यास असमर्थ झालीं आहेत त्याना आपण पंगु म्हणतों. भक्तिमार्गाच्या योगानें अशा प्रकारची शिथीलता मनास येते, व्यक्ति व समाज निरुत्साह होतो, हा समाज खरा आहे, किंवा अन्याथा आहे, हे आज पहाणें आहे.

ज्यानीं आक्षेप घेतला आहे ते रामदासांची गणना पंगु कोटीत करीत नाहीत व त्यांच्या मार्गाला मात्र सामर्थ्याचा मार्ग असें म्हणतात. हे म्हणणे अत्यंत अशुद्ध व बस्तुस्थितीला विरुद्ध आहे. गुरुशिष्यसंबादरूप दासबोध ग्रंथ लिहिण्यास स्वामी कां प्रवृत्त झाले ? या प्रश्नाचे उत्तर असें आहे की, इतर साधूनीं जो मार्ग वंद्य केला, तोच भक्तिमार्ग संबादाच्या रूपानें गुरुकङ्कून शिष्यास प्राप्त व्हावा एतदर्थे तो ग्रंथ रचिला, असें ग्रंथारंभीं विशेष रितीनें स्वामीनीं कथन केले आहे. आतां दासबोधांत राजकारणावर कांहीं प्रकरणे आहेत, व प्रजेची योजना कशी करावी, खलांचा उच्छेद खलांच्याच ढारै करावा, जो ज्या रीतीनें उपयोगीं पडेल तसा त्याचा उपयोग करून ध्यावा, इत्यादि लौकिक शहाणपणाचा संग्रह असेत मार्मिकतेनें केला आहे., हे जरी खरै आहे, तरी ग्रंथांत मुख्य प्रमेय काय आहे ? त्या ग्रंथाचीं एकंदर प्रकारणे व विषय मनांत घरून विचार केला म्हणजे भक्तिमार्गाचा उपदेश हाच प्रधान हेतु आहे, असें उघड दिसतें. प्रसंगोपात आलेल्या

चातुर्यांच्या थोड्याशा भागाकडे मात्र आपण लक्ष द्यावै, व बाकींचा प्रसुख भाग सोडावा हें अन्यथा आहे. यावरून असें दिसून येईल की, रामदासांची सांगढ इतर साधूंबरोबरच घातली पाहीजे. त्याची एकट्यांची वेगळी नौका समुद्रांत एकटीच ठकळून चालावयाचें नाहीं, त्यांच्यासाठीं इतर साधूंच्या नौकेतच जागा राखून ठेविली पाहीजे.

रामदास कोणच्या कोटीतले हा विशिष्ट व्यक्तिविषयक विचार वाजूस ठेविला तरी हा भक्तिमार्ग पंगुपणाचा का सामर्थ्याचा हा प्रश्न राहतोच. सर्व माया संकल्पार्थी, देवापार्थी संसार वाहावा, व त्यावर भार घालावा 'असें ज्या थोर भक्तीचे तुकारामबाबानी वर्णन केले आहे, अथवा मुख्य लक्षण मानिले आहे, ती पंगुपणा अथवा जडता उत्पन्न करील, की सामर्थ्य व तेज दीर्घ, ह्याचा स्वतंत्र विचार केला पाहिजे. ज्या भाग्यवान् पुरुषाला साधूच्या उपदेशानें, किंवा परमेश्वराच्या अनुग्रहानें ही श्रेयस्कर भाक्ति प्राप्त झाली आहे, परमेश्वराचे ठारीं निर्धार बुद्धि उत्पन्न झाली आहे, तो पंगु, असमर्थ होईल काय ? इल्होच्या किंवा जुन्या काळच्या थोर व्यक्तीचे उदाहारण घेऊन पाहा. त्यांचेठारीं एकंदर व्यवहारांत निश्चयाचा किंवा दाढ्याचा भाग किती विषेश रीतीनें दिसतो .! ज्यांना भक्तीच्याद्वारे सिद्धी बन्याच अशानें प्रत झाली आहे 'जे केवळ निर्धाराचे पुतळे बनले आहेत त्यांना पंगु म्हणणे, म्हणजे कसरतीनें किंवा तालीम करण्यानें शरीरास शिथिलता येते अथवा शानाज्ञनाच्या साधनांनी व अभ्यासानें मनास दौर्बल्य प्राप्त होतें, असें म्हणण्या-सारखेच आहे, संसारांत व परमार्थांत जर कांही कठीण भाग असेल, तर परमेश्वर-वर भर ठेवून व माया संकल्पून वागतां येणे, हा होय. ही थोर भक्ति ज्यांस प्राप्त झाली, ज्यांनी वैराग्याचीं परमावधि दाखविली त्यांस पंगु म्हणणे म्हणजे अर्थाचा विपर्यास करणेच नव्हे, तर ह्या विषयाचे पूर्ण अज्ञान दाखविणे होय.

योरपणा कशांत आहे ? अंगांत बळ आहे म्हणून लोकांस त्रास द्यावा, बळाचा प्रमात्र अशक्तावर दाखवावा, ह्यांत थोरपणा नाही; व्यवहारांत आपण अशांस शासन करितो. एकट्यासध्यें ही असली शक्ति दिसत असतां तिचा आपण प्रातिकार करितो. परंतु दहापांच चोर मिळून दरोडा घालूं लागले म्हणजे आपणांस मोह पडूं लागतो आणि हें सामर्थ्य असें वाढूं लागतें ! एक व्यक्तीचे ठिकाणी जर तें सामर्थ्य होत नाही, तर हजार नव्हे लाख असे लोक जमेल, तरी त्यांत तें सामर्थ्य, कोठून होणार ! ह्यास फार झालें तर पशुसामर्थ्य, म्हणतां येईल ! सामर्थ्यान्या ह्याहून वरच्या पायव्या पुष्कळ आहेत, व खरें सामर्थ्य वाढविण्यास भक्तिमार्गंच अनुकूल आहे. जोपर्यंत आपण यथान्याय वागत आहो, व श्रेष्ठ मनोवृत्तीं नं प्रेरित, किंवा साधूंचे उपादीष्ट असे खव्या हिताचे मार्ग आक्रमीत आहो तोपर्यंत भक्तिमार्ग आपणास अक्षय सामर्थ्यंच देत असतो. पंगुपणा जो आहे तो साधूंच्या उपदेशापासून नसून त्याच्या उलट जाण्यांतच आहे.

अध्यात्म ज्ञानानें सर्व समजुतीना विश्रांति

—श्रीनिसर्गदत्त महाराज

आपण असल्याची जाणीव आपल्याला आल्यापासून आपणांला अधिक बरे बाटावें, अधिक अधिक सुख व्हावें असें सुचत राहातें, आणि त्यामुळेच सर्व कियेला सुरवात होते. अशीच ही सुरवात होऊन अणुसंविद् संवेदनेने हें ब्रह्मांड रचिलेले आहे. अणुसंविद् संवेदना म्हणजे काय ? कधीच आपण आपणांला आणि दुसरे कांहीहि आपणांला दिसत भासत सुद्धां नव्हते, असे असतांनाच आपण असल्याची जाणीव झाली, आपण असल्याचे जाणवू लागले. वास्तविक तेव्हां काळ, देश किंवा कारण (निमित्त) असें कांहीच नव्हते. कोणत्या कारणाने जाणीव झाली असें नाहीं, म्हणून निमित्त सांगतां येत नाहीं. तेव्हां वैल कोणती होती ? सकाळ, दुपार, संध्याकाळ किंवा वार कोणता होता असेही नाहीं, म्हणून काळ सांगता येत नाहीं. कुठे म्हणायला स्थान, ठिकाण कोणता

देवावर भार घालणे म्हणजे आपण मुळीच भार वहावयाचा नाहीं, तटस्थ रहाव्याचे असें नाहीं, तर हें परमेश्वराचे कार्य आहे अशा बुद्धिने ओळें वहावयाचे व उद्याग करावयाचे. ‘चित्तीं असो व्यावें समाधान’ असें जें सांगितले आहे तेही एवढ्याचकरितां. आपला मोठेपणा व्हावा, आपल्या क्षुद्र हेतूची फळसिद्धि व्हावी असे व्यासंग, ते अन्यथा होत, व्यक्तिलाभाचे हेतु एकीकडे ठेवून परमेश्वराच्या इष्टहेतुची सिंद्धि आपले हातून, एकएकाकडून किंवा जमावाने व्हावी बुद्धि धरणे म्हणजेच माया संकलिपणे किंवा देवापार्यीं संसार वाहणे होय. जगाच्या प्रगती विषयी परमेश्वराचे उद्देश निश्चित आहेत व आपल्याला कसरत व्हावी आपल्याला शाळा व्हावी, आपले सामर्थ्य वाढावें, आपल्या गुणांचा विकास सर्व प्रकारे, सर्व दिशांनी होत असावा, एवढ्याचकरीतां आपल्याला संसार लावून दिला आहे. देवाचा डांगोरा पिटण्याकरितांच आम्ही येथें आलों आहोत’ असें तुकारामबाबांनी म्हटले आहे. ईश्वरप्रेरित म्हणून केलेल्या कार्याची महती अशी आहे की, इतर गोष्टी त्याच्या पासंगालाही पुरावयाच्या नाहीत ह्या दृष्टीने पाहीले असतां, भक्तिमार्गाचा उपदेश अत्यंत सामर्थ्यदायी नाही काय ?

—स्व, न्यायमूर्ति रानडे यांच्या एका प्रवचनाचा सारांश.

तर क्षेत्रच नव्हते. यासाठीं देशाचा उल्लेख देतांच येत नाहीं, म्हणूनच वेद, श्रुतीनां तसेच श्री शंकरासारख्या महान योगी पुरुषांनीसुद्धां आत्मप्रत्ययानें सांगितले आहे कीं तिथें देश, काल निभित्त नाहींच नाहीं त्यावेळीं सूर्यच नव्हता, सूर्याला वस्तीला नभव (आकाश) नव्हतें; अशी ही अणुसंविद् आली (झाली) जाणपणे जाणोव भासली केवळ इतकेंच, कीं आहे, तरीपण कोण आहे, कसा आहे असें कांहीं आठवलें नाहीं. कां? तर, कांहीं नव्हतेंच म्हणून मात्र किंचित (आपण) असल्याचा भास झाला, आपण आहे एवढेंच. असे हैं किती वेळ होत होते याला माप लावतां येत नाहीं. प्रमाणाला आधार कांहींच नाहीं. पण महान् चमत्कार तो हाच कीं आपणाला असल्याची सुची आली. त्या बगेबर सुचल्याला सुखात झाली, आणि सुचतें न सुचतें तोंच सुचल्याप्रमाणे होल्याला विलंबच नाही. असा चमत्कार घडत गेला. या चमत्काराला ईश्वर ही ऊमा पुढे आली आहे; म्हणून पुढे जगात ईश्वर ही तिथे चमत्कार आणि चमत्कार तिथे ईश्वर आहेच, अशी मानवाची खात्री झाली. या खात्रीसुक्ळेंच मानव ईश्वराला मजूं लागला, परंतु ईश्वराचे ईशत्व मोकळे कसें करावें, त्याला उघडा कसा करावा हैं साधारण मानवाला कळेना. ते आपापल्या कल्यनेप्रमाणे भजूं लागले आतां सुद्धां तीच प्रथा चालू आहे. ईश्वर म्हणजेच चमत्कार न चमत्कार म्हणजेच ईश्वर हैं खरें आहे, परंतु त्याची रीत अगदीच वेगळीं भाणि उलटमार्गी आहे. ईश्वरभेटीविरहीत अन्य कामना ज्याला नाहींत त्यालाच ती रीत दैवबळाने सांपडतें, त्यालाच त्याचा अर्थ लागतो, आणि मोठा चमत्कार हाच कीं त्याला पूर्ण शांती लाभते. मुळारंभी जी संविद् स्फुरण पावली त्या संविद्लाच ही शांती मिळते, आणि तिलाच सर्व सर्वार्थ पूर्ण समाधानाची आवड होती. नाना अवतारांतून ती वावरलेली आहे. अवतार म्हणजे तिच्याच आवडीच्या आग्रहासऱ्हेंच तिच्यात झालेला कायापालट, आणि नाना गुणांचा पालट, नाना परिस्थितीचा पालट इत्यादि; आणि हैं सर्व तिच्या अति आग्रहाचे फळ अहि. आग्रहाप्रमाणे अवतरणे हा सहज गुणधर्म तिच्या अंगी आहे. अणुसंविद् व तिची सुची आणि सुचीप्रमाणे होणे या अगच्या गुणसिद्धिसुक्ळेंच ती अनेकत्व पावली. आपोआप व्यापक झाली. सर्व तिचाच गुण तिचेंच रूप, तिचाच स्वभाव, दिसतांना अनेकक्षविध दिसत असलें तरी, सरळ सरळ एकच जात, आपला सर्व गुणधर्म भरून पसरली आहे. एका अणुशक्तीचे अनेक अणूंत रूपांतर झालें असल्यासुक्ळे प्रत्येक अणुचा गुण आपला आग्रह धृष्ट धरून वावरत राहातो. त्यासुक्ळे एकाच्या म्हणल्याप्रमाणे जै सहज सरळ होणे घडे या गुणधर्मलि विरोध होतो. एक जीवअणू एका क्षणाला जै कल्पितो त्याच . क्षणाला अनंत अणू वेगवेगळे कल्पितात, त्यासुक्ळे प्रत्येकाच्या कल्पनेला विरोध होतो. अशा अनेक कल्पनांचा एकमेकांना विरोध झाल्यासुक्ळे त्याचे मोठ्या कलहामध्ये रूपांतर होते.

आपल्या कल्पनेचा परिणाम कुठे झाला आहे, याचा पत्ता सहसा कल्पक अणूला लागत नाहीं, तरी पसरलेल्या विश्वामध्ये त्याचा परिणाम कुठे ना कुठे होतोच. महाप्रलयकाळीं या अणुशक्तीच्या अणुंच्या कल्पकतेचा एवढा भयंकर परिणाम होतो कीं शेवटीं सर्व विश्वाचा भडका उडतो आणि शेवटीं सर्व जळून नाश होतो. त्याचसमांगे प्रेमळ कल्पकतेचा पण तसाच प्रकार होऊन जगांमध्ये कितीतरी वेळां महासुखआनंद साम्राज्य पसरते. अणुशक्तिचा सुन्दर धर्म सदासवकाळ चालून राहातो. कल्पना स्फुरण रुण हा या शक्तिचा मुळगुण जीवीत गुण म्हणून आहे, तोच गुण मूळ चेतना चैतन्य आहे. या चेतना धर्माविरहीत कोणीही कधींतरी आपण आहे असा अनुभव घेऊ शकत नाहीं. कोणीही आपण आहे असा अनुभव घेणार तर तिथें हैं चेतना चैतन्यच आहे, भिवाय अन्य कोणी नाहीं. आपण अन्य कोणी, किंवा अन्य कांहीं आहे अशी समजूत तेंच पाप आहे, तेंच द्वैत आहे तीच अधोगति आहे, जी मूळ चेतना चेतवली तीच आपल्या संकल्पाने एका अणूचे अनेक अणूं झाली. वास्तविक ती एकच सजातीय जात असून एक भ्रांतीमात्र विजातीय असें भासते. जीवाला आपण कोणी वेगळा असें वाटते. परंतु मूळ जातीमध्ये कांहींच मेद किंवा फरक नुळींच घडलेला नसतो; जीवाची आपल्यापुरती कांहीं वेगळी समज आहे तेवढीच व तीच समजूत बेडगळ आहे. तीच उपासनादिक कर्मांने निर्मळ होऊं लागते, आणि पुढे आत्मविश्वासाने ऐक्य पावते. मूळ अणुशक्ति स्फुरण काळीं देश, काल, निमित्त कांहींच नव्हते, असें वर म्हटले आहे तर मग देश काल, निमित्त गणना झाली तरी करी हा प्रश्न उद्द्वेष्टोच. त्याचा. उल्लेख असा— जी अणुशक्ति स्फुरण पावली, तिला वेदांतांत महत्त्व संशा दिली आहे. त्या महत्त्वाचा मुख्य गुण जाणीव असा आहे. जी जाणीव जाणवते तेंच ती पसरून आकाशरूप दिसते. तीच मूळ कारण, तीच प्रथम काळ. जाणीव नाहीं तर काळ तरी कसा कळणार? जी जाणीव जाणवून आकाश म्हणून पैस दिसते तोच देश; म्हणून तिन्हीं मिळून एक महत्त्वच आहे. हैं महत्त्वच एका गुणांच देश, काळ, निमित्त झालें आहे. पुढे तीन गुण, पंचभूते झाली. तिचा हा वेग एवढा जलद आहे कीं, त्यांचे प्रमाण सांगताच येत नाही. जाणीव पसरून आकाश, अवकाश, पोकळी झाल्याबरोबर त्यांत मुळांतील स्फुरण हालूं लागलें तोच बायु, बायु वाढ घेऊन खिदळू लागला तेंच तेज दिसूं लागले. तसेच तेजांचे स्फुरण वाढले तें जे शीतळ झाले तेंच पाणी, पाण्याची वाढ होऊन तें शीतळ झाले तोच जीवनरस, व तो रस (चिखल) घट झाला तीच पृथ्वी. मुळांतील सर्व गुणधर्म मातीच्या रूपाने घनवटलेला आहे, म्हणून तो मातीरूपाने, असतांनाही आंतल्या आंत स्फुरण पावतो, यामुळे जभिनींतून नाना बीजअंकुर उगवले,

नाना वनस्पती ज्ञात्या; तरोपण त्या सर्वं रसामध्ये मूळं स्फुरणधर्मं कार्यं करतोच.

आकाशापूर्वाचा स्फुरणधर्म, वेगवान् गतिधर्म जो आहे तो विश्वांतील प्रत्येक रेणुरेणुमध्ये भरलेला असून त्याच गतीनै वाढ घेत आहे. मूळ अणुंचे स्फुरण जोपर्यंत चालू आहे तोपर्यंत रेणुरेणुमधील स्फुरणधर्म वेगवान् असणारच. नूळचा मतलब, मूळचा हेतु, मूळकल्पना नूळसंत्रच सर्वं वराचरामध्ये भरून अविश्रांत कार्यं करतो आहे. जीव आपण कांहीं करतो आहे आणि त्यांत वरें व वाईट आहे अशी आपली समजूत उगाच करून घेऊन सुखदुःख मानतो आहे. मूळसंविदला मात्र आपणांशिवाय अन्य कोणी दिसत नाही, दिसणारही नाही, तसेच त्या संवितला सुर्वांच अवयव नाहीत असें असूनहि अनेक अनेक अवयवानें ती वावरते आहे. तिला दोप कधी लागत नाही, व लागणारही नाही. घट आकारातील जीवाची समजूत तेवढीच ती उगाच आपण आपल्या कुळ्या समजुतीनं कुळत राहून दुःख भोगते. याच्यांतच ‘तो’ ‘ती’ ‘तिं’ सर्वं जीव आंले त्यांच्या समजुतीनं त्यांच्या पुरतेंच मूळ संवितपासून ते भिन्न आहेत. एकजात एकच चेतना, एकच धर्म. एकरस, विना आकार, विनाअवयव विनाकाळ विनाक्षेत्र असें असून विपुल विपुलतेनै भरलेले एक निर्मलचैतन्य आहे. तिथें आपण असा तसा म्हणायला कांहींच कारण किंवा आधार नाही. समयउचित समयकारण सर्वं कांहीं होतें व जातें परंतु जीवभावना मी आणि माझें अशी समजूत दृढ धरून दुःख भोगते, व तें त्यांच्यापुरतेंच असते. समयउचितकाळीं आपोआपच सर्वं होते. रावणकाळीं राम येतोच, कंसाचे काळांत कृष्ण येतोच. प्रेतो, इत्यादि प्रकारानी समयोचित सर्वं प्रकार घडतात आणि मोडतात. तरोपण सर्वं प्रकारांना चेतना जात एकच आहे, तिचा बदल होत नाही. अमकंया युगांत एक इंश्वर होता व अमक्या युगाला दुसरा आला असें काहीं होत नाही. समय उन्हित काळामध्ये जीवाला मात्र तसें भासते. केवळ एकाच गुणांमुळेच हा सर्वं विश्वरूपी लखलखाट पसरलेला आहे. त्या गुणाच्या अभावीं सर्वं शांत निर्मळ, शीतल स्तव्यता भरून आहे. या एका गुणाचा परिचय होऊन त्याचा दृढतर स्तेह जमला, मैत्री जडली, जीवाला जीव मिळाला, विश्वासाला विश्वास मिडला; आपणांकरितां तो व त्याच्याकरितां आपण एकमेकांशिवाय कांहीं हालत नाहीं आणि चालत नाही, दोघां मिळून गुण एकच, एकालाच सर्वं निशेपणे आणि सर्वामध्ये गुण एकच, परमआत्मसंबंध उमजला स्फृष्टून परमात्मा ही पदवी पावला. परमआत्म ज्ञाल, सर्वकाळ, सर्वस्थान, सर्वं कारण, सदासर्वदा एकला एक होऊन, अवघा एकटा गुणच सर्वं कार्यं करतो त्याला हानी, लाभ, भूत्यु, कांहीं नाहीं. सदा चिरायु, सदा अमर, सर्वं अयोनीसंभव,

लालांची दीक्षा

श्रीयुत अनंत बापूजी कर्णिक सर्कल ऑफिसर, ताळका धरमपूर मामलेदार कचेरी, जिल्हा बलसार गुजरात हे लिहितात—

मी हल्दी धरमपूर मामलेदार कचेरीत नोकरीस आहें. माझा मुलगा चि. चंद्रकांत अनंत कर्णिक हा सुंबईस नोकरीस असून गोरेगांव येथे राहतो. नुकत्याच मुंबईमध्ये शालेल्या कॉलेरा सांथीत हा सांपडल्यानें दिनांक २९ मे १९६४ ला त्यास कस्तुरबा हॉस्पिटल महालक्ष्मी, मुंबई येथे दाखल करण्यांत आले. प्रकृती फारच चिंताजनक एकाएकी शाल्याचे दिसून आल्यावरून माझे मेहुणे श्री. मोरेश्वर आनंदराव मोहीले व श्री. शांताराम आनंदराव मोहीले ह्यांनी उभयतांचे विचारानें मजला धरमपूर येथे ताबडतोब टेलीफोनद्वारा मुलगा कॉलप्यानें चिंताजनक असल्याचे व आपण भेटीस यावें अशी खबर दिली. टेलीफोन वृत्त माझे स्नेही, आत मंडळीस करून सुंबईस जाण्याचे ठराविले. मी नोकरदार इसम, महिनाअखेर असल्यामुळे पैसे नाहीत परंतु श्री साईबांचाची पूर्ण श्रद्धा व त्यांसच माझी मक्काची काळजी ह्या हेतुने दयेचा धावा केला व माझे वरिष्ठ अधिकारी श्री. टी. सी. राणा मामलेदार साहेब धरमपूर यांस भेटून सत्य हकिगत निवेदन केली व त्यांनी विनाविलंब माझी अडचण दूर करून त्याच दिवशी मी सुंबईस गेलो. सुंबईस पोहचल्यावर मुलास हॉस्पिटलमध्ये पाहून फारच बाबरलो व ईश्वरी धावा मनांत करित “कास धरावी श्वासे तयांसी | देणार नाहीं दगा ! ” ह्या वचनानुसार बाबांची उदी पुण्यांत मिश्रण करून त्यास पिण्यास दिली व त्याचे शरीरास चोळली. अल्प तासांत बराच फायदा झाला. मुलास हुषारी आली व हळुहळु बरा होऊन एक आठवड्याच्या आंत त्याला घरी जाण्यास परवानगी देण्यांत आल्यानें त्यास धरमपूर येथे विश्रांतिसाठी घेऊन आलो. साईनाथांची केवढी ही कृपा !

पळपळ संभवे व युमानूयुगेही संभवे, असा हा स्वयंभू शंभू आहे. ध्यात्मजान व सर्व समजुतीना विश्रांति इथेच झाली.

संस्काराचे महत्त्व

आपली प्रत्येक कृती, शरीराची प्रत्येक हालचाल आणि आमच्या मनांत उद्भवणारे विचार, या सर्वांचे आपल्या अंतःकरणावर कांहीं परीणाम होत असतात, त्यालाच संस्कार म्हणतात. आम्हीं आज समाजांत ज्या पायरीवर आहोत, आमच्या योग्यतेप्रमाणे आम्हांला जी बरी स्थिती प्राप्त झाली आहे ती या संस्कारांचे फल होय.

आमच्या अंतःकरणावर चांगले संस्कार झाले तरच आम्ही चांगले, सद्गुणी होतो; व वाईट संस्कार झाले तर आपण वाईट, दुर्गुणी होतो. मनुष्य जर सतत वाईट शब्दच ऐकू लागला, मनांत सतत वाईटच विचार येवू लागले, त्याच्या हातून वाईट कृत्येच होत राहिलीं तर त्याच्यावरील संस्कार वाईटच होतात. आणि वाईट संस्कारांमुळे त्याची शक्ति दुष्कृत्यांकेडच घांव घेत असते. आणि एकाद्या राक्षसी यंत्रासारखी त्याच्याकडून विघ्नसक कृत्ये होतच राहतात. या दुष्कृत्यांचा मनावर ऐवढा पगडा बसलेला असतो कीं आपलीं कृत्ये वाईट आहेत असें जरी त्याला वाटलें तरीही त्याच्याकडून दुष्कृत्ये घडतच जातात.

संस्कारांचे महत्त्व

त्याचप्रमाणे माणसांच्या कानावर चांगले शब्द पडत गेले त्यांच्या मनांत चांगले शुद्ध विचार घोळूं लागले, त्यांच्याकडून हितकारक कृती होवूं लागली, म्हणजे त्यांच्या वरील संस्कारांचे सामर्थ्य इतके वाढते की; त्याच्या मनांत नसले तरीही त्याच्या संस्कारांमुळे त्यांच्याकडून हितकारक कृत्येच घडत असतात. अशा सद्गुण सभ्यता माणसांच्या मनांत ऐकादे वेळी काहीं वाईट विचार आला तरी प्रत्यक्ष वाईट कृत्य करण्यास त्याचा हात धजणार नाहीं, ऐवढे त्याच्या अन्तकणावर चांगले संस्कार दृढ झालेले असतात.

माणुसकी जागृत होऊँ द्या

पहिल्याने आमच्या तरुणांनी सामर्थ्य संपादन केले पाहिजे, धर्म मागाहून येतो. माझ्या तरुण मित्रानों, सामर्थ्यवान व्हा, हाच माझा तुम्हाला आदेश आहे. गीतेच्या नुसत्या वाचनापेक्षां फुटबॉलसारख्या शरीर बलवान ठेबिण्याच्या व्यायामानेच तुम्हांला स्वर्ग जवळ येईल, हे शब्द अति कठोर आहेत पण तुमच्यावर माझे नितांत प्रेम असल्यानुळे मला ते उच्चारावे लगत आहेत. मी परिस्थितीचा थोडा अनुभव घेतला

आहे. आज आपण कशामुळे हीन अवस्थेला पोहोचलो ते मला समजले आहे. तुमच्या शरीरांतील मज्जातंतु आणि स्नायू बळकट असतील. तेव्हांच तुम्हाला गीतेचा अर्थ कळेल. तुमच्या शरीरांत जेव्हां तेजस्वी रक्त खेळू लागेल तेव्हांच तुम्हांला भगवान् श्रीकृष्णाच्या तेजस्वी बुद्धिसामर्थ्याची व अजिंक्य मानवी शक्तिची ओळख होऊन तुमची माणुसकी जागृत होईल आणि तुम्ही आपल्या पायावर ठाम उमे रहाल तेव्हांच तुम्हाला उपनिषदांतील शान आणि आत्मतेज कळून येईल.

भारताची गरज

भारताला काय हवें असेल तर लोकांतील राष्ट्रीय सामर्थ्य चेतविष्ण्यासाठी नवीन विद्युत शक्ती! आज तुमच्या राष्ट्राला सिंहाच्या छातीच्या वीर पुरुषांची आवश्यकता आहे. खडकासारखे ठाम डमे रहा. सत्याचाच विजय होतो. भारताला जर काय हवें असेल तर लोकांतील राष्ट्रीय सामर्थ्य चेतविष्ण्यासाठी नवीन विद्युत शक्ति.

आमच्या अवनतीचे कारण

भारतावरील माझें नितान्त प्रेम, देशभक्ति व प्राचीन पूर्वजांविषयी अन्तःकरण-पूर्वक प्रेम भावना असूनही आम्हांला दुसऱ्या राष्ट्रापासून शिकण्यासारखे पुष्कळ आहे हैं स्पष्ट सांगितल्याशिवाय माझ्याने राहवत नाही. भारताबाहेरील दुसऱ्या राष्ट्राच्या सहकार्याशिवाय आमचे चालणारच नाही. जगांतील दुसऱ्या राष्ट्रांशिवाय आमचे चालेल असें समजल्यापासून आम्ही फटकून दूर अलित राहिलो. या आमच्या घोर मूर्खपणाचे प्रायाश्रित हजारो वर्षांच्या हीन गुलामगीरीत राहून आम्ही भोगले आहे. दुसरे देशी कोणत्या उद्योगांत गुंतले आहेत त्याचे बेत काय आहेत, त्या मानाने जगाच्या चढाओढीच्या संघर्षात आपली स्थिती व बळ काय हैं जाणून घेवून आपल्या ज्ञानांत भर घातली नाही हैच भारताच्या अवनतीचे एक कारण आहे. आम्ही याचे फळ भोगले आहे. अशी घोडचूक आपण पुनः करतां कामा नये.

संत व्यासजी

लेखक—श्री ना. डॉ. जवारकर, घुळे

महाराष्ट्राबाहेरील मथुरा, गोकुळ, वृद्धावन, जगन्नाथपुरी, डाकोर, द्वारका वगैरे सारख्या ठिकाणी वैष्णव पंथांतील जे महान् कृष्णभक्त, संत, साधु नत्पुरुष होऊन गेले त्यापैकी एक महान् भक्त व्यासजी होत.

बोडंशेवाला भागवत राजा मधुकर्ष. याचे व्यासजी पुरोहीत होते. गांवी जे संत येत त्यांचे जाती पातीचा विचार न करतां, मधुकर्ष राजा व त्याची गणेशदेवाणी मनोभावानें त्यांची सेवा करी. एकदा वृद्धावनाहून पुष्कळ संत गांवी आले. व्यासजी व राजा सामोरे जाऊन संतांना मोठ्या आदराने शहरांतून मिरवीत आणून पूजन वगैरे केले. त्यांना चार दिवस ठेऊन घेऊन त्यांचे तोंडून वृद्धावनाची महतो ऐकली. ते वृद्धावनाकडे जावयास निघाले तेव्हां त्याची मोठ्या प्रेमाने बोलवण केली. दोन कोस-पंर्यंत राजा व व्यासजी त्यास पोहोचविष्यास गेले. राजा तेथून परत गेला. व्यासजी मागावून येतो असे सागून पुढे गेले. प्रत्येक मुक्कामास परत जाणेचे संतानी सुचवावे. पण हो हो करीत व्यासजी त्यांचे मागेमाग रथाला धरून, वृद्धावनांत देव कोणतें? तीर्थ किती? नावे काय? संत कोण कोण? वगैरे माहिती विचारीत गेले. धरादाराची शुद्ध गाहिली नाही, व्यासजीमुळे संत येत. आतां कशाला येतील ? याकरतां व्यासजीस आणण्यास सेवक पाठविले. शेवटी राजा स्वता; गेला. वृद्धावन सोडायला सांगणे पाप आहे. असे व्यासजीनी राजास सांगितले. मग राजाने मोठमोठ्या संताकडून व्यासजीस परत जाण्याचा बोध करावा म्हणून प्रयत्न केला. तसें व्यासजीस सांगण्यास कोणीच घेजेना. शेवटी महान संत हरिवंशजीस नम्रपणे राजाने विनंती केली व त्यांनी व्यासजीस परत जाण्याबद्दल सुचविष्याचे राजाजवळ कबूल केले, व्यासजीस हैं समजतांच तोंडास स्वहस्ताने काळे फासून त्यावर पाढे टिपके दिले. काळी लंगोटी नेसली काळा कांबळा अंगावर घेतला व एका कोपन्यांत जाऊन बसले. हरिवंशजी व राजा व्यासजीचा शोध करीत आले. त्यानी व्यासनीचे विचित्र ध्यान पाहून हे काय? असे विचारले. व्यासजी हात जोडून उभे राहिले व म्हणाले आज वृद्धावनांतून आपण मला काढून देणार तेव्हां एक गाढव आणा त्याचेवर बसवून वृद्धावनांतून मिरणूक काढा व शेण-मार करून गांवाबाहेर हांकून द्या. हे ऐकून हरिवंशजीस गहिवरून आले. व म्हणाले अरे चाळा तं परत घरी जाऊ नकोस येणेच रहा. भूपाची निराशा झाली. व त्यास परत जावे लागले. राजाने व्यासजीचे वायको मुलांस वृद्धावनास पोहोचवून दिले. मुलांनी ओऱशास परत चलावे वर आग्रह चालू ठेवला. एके दिवशी एका भंगिणीस मी परत

— श्रीसदाईलीला ३२ —

जाऊं कां असें विचारलें व तिचे हातचा प्रसाद घेऊन खाल्ला. मुलांनी आईस तात विक्षितपणा करू लागले आई म्हणाली तुम्हीं परत जा अगर येथे रहा. मी मात्र त्यांचे पाय सोडून परत येणार नाही, मातेचा हड्ड पाहून सर्वच तेथें राहिले. व्यास-जीस एका कूपांत किशोरजीची मूर्ती सांपडली. मंदीर बांधून तेथें त्या मूर्तीची स्थापना केली. एका सावकाराने मुरली करून दिली. पण ती देवाचे हातांत शिरेना. व्यासजींनी देवाचा धांवा केला. मुरली हातांत बसली पण तीं बसविताना देवाचे हातांत मरण लागले. देवाचे बोटांतून रक्त वाहू लागले व्यासजींनी लागलीच देवाचे बोटास पितांबराची चिंधी बांधली. अद्याप त्या देवाचे बोटांस चिंधी बांधणेचा प्रघात चालू आहे. व्यासजीची मुलगी उपवर झाली. वडील मुलाने लग्न ठरविले होते सर्व सामान कुलपांत तयार करून ठेवले.

व्यासजींनी ते सामान संतास देऊन टाकले बन्हाडाआले. व्यासजी मुलास म्हणाले मुलगी माझी आहे. तुं लग्न ठरविणार कोण? वरांकडील सर्व मंडळींनी तिलक माला धारण केल्या. व संताचा अनुग्रह घेतला तर मुलगी त्या ठिकाणी देईन. त्याप्रमाणे सर्व मंडळींनी कबूल केले, नंतर मुलीचे लग्न पार पडले.

लहान मुलांच्या आंकडीवर जुने आणि प्रसिद्ध औषध

जयकर्स चिल्ड्रन्स कन्फ्लशन रेमेडी

सोल प्रो. जयकर ब्रदर्स, ह.ह. मरीन ड्राईव, मुंबई १.

: स्टॉकिस्ट :

कांचनलाल वाडीलाल क. — दवाबऱ्यार, मुंबई २.

विवेकानन्द—वाणी

परमेश्वराचें जगावरचें प्रेम भातुरूपानें प्रगट झाले आहे असें ज्याला वाटते तो पुरुष धन्य. परमेश्वराचें पितृत्व पुरुषाच्या रूपानें प्रगटले आहे असें जिला वाटते ती ही धन्य. आणि माता-पितरे केवळ परमेश्वर स्वरूप आहेत असें ज्यांना वाटते ती मुळे धन्य.

धर्म म्हणजे मानवी अंतःकरणाचा विकास. त्यामुळेच धर्माच्या प्रामाण्याचा आघार अंतःकरण; पुस्तक नाही.

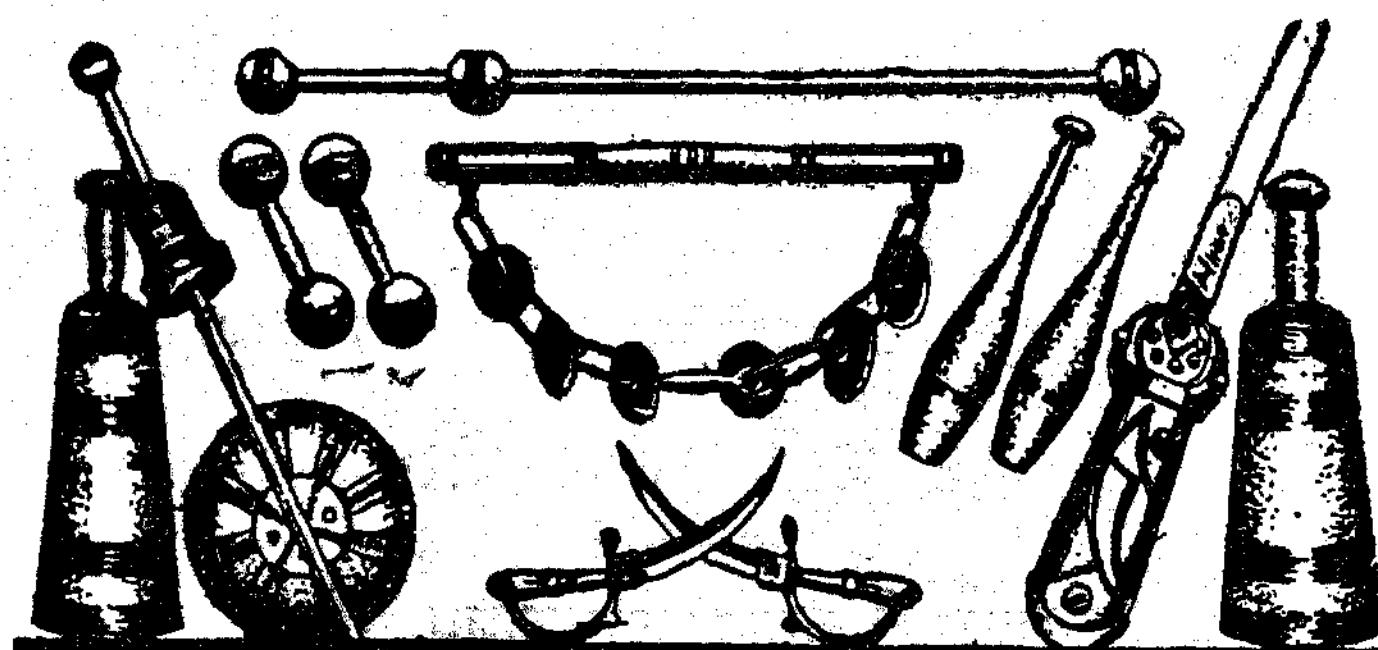
‘जग काय म्हणेल !’ मला कुणी हंसेल अशा दुर्बल विचारांना थारा न देतां आपल्याला योग्य अशाच कामांत माणसानें राहाऱ्ये हेच साप्या जीवनाचें रहस्य आहे.

ग्रंथांचे काम आहे जिशासा उत्पन्न करणे. पण ती पुस्ती करावयाचा एकच उपाय आहे आणि तो म्हणजे स्वानुभव.

जनतेचे आरोग्य म्हणजेच राष्ट्राचे सामर्थ्य

राष्ट्र सामर्थ्यवान बनविण्यासाठी बलवान बनाः—यासाठी लागणारी हरेक तम्हेची उपकरणे म्हणजे डंबेल्स, लेणीम, मुगडुल, यासारखा सर्वश्रेष्ठ व उत्तम तम्हेचा माल बनविण्यांत येतो.

आम्ही कांदिवली टिचर्स ट्रेनिंग इन्स्टिट्यूट, डि. स्कूल बोर्ड, जिल्हा परिषद, नगरपालिका, ग्रामपंचायती, व्यायामशाळा, विकास केंद्रे, याना माल पुरवितो. अधिक माहिती आणि कॅटलॉगसाठी लिहाः...

नक्खीविजय वुडन आर्टिकल वर्क्स, ८५ बापू स्थान स्ट्रीट
जांभळी मेहोता, मुंबई ३

प्रार्थना करासाठी करावयाची ?

—संत विनोदा

असतो मा सद् गमय ।

तमसो मा ज्योतिर्गमय ।

मृत्योर्मा अमृतंगमय ॥

हे प्रभो, मला असत्यांतून सत्यांत घेऊन जा. अंधकारांतून प्रकाशांत घेऊन जा.
मृत्यूंतून अमृतांत घेऊन जा.

ह्या मंत्रामध्ये आपण कोठें आहों म्हणजे आपले जीवस्वरूप काय आहे, आपणास कोठें जावयाचें आहे म्हणजे आपले शिवस्वरूप काय आहे, हे दाखविलें आहे. अपिण असत्यांत आहों अंधकारांत आहों मुत्यूंत आहों. हे आपले जीवस्वरूप आपल्याला सत्याकडे जावयाचें आहे, प्रकाशाकडे जावयाचे आहे; अमृत्याची प्राप्ति करून स्थावयाची आहे. हे आपले शिवस्वरूप.

दोन बिंदु निश्चित झालें को सुरेखा निश्चित होते. जीव आणि शिव हे दोन बिंदु कायम केले कीं परमार्थ मागे नाही. कारण त्याचें जीवरूप मावळलें आहे. शिवस्वरूपाचा एकच बिंदु उरला. त्यामुळे मार्ग खुटाला. जडासाठीं परमार्थ मागे नाही कारण त्याला शिवस्वरूपाचे भान नाही. जीवस्वरूपांचा एकच बिंदु नजरेसमोर आहे. त्यामुळे मार्ग सुरुच होत नाही. मार्गामध्ये लोकांसाठीं आहे. मधले लोक म्हणजे मुमुक्षा, त्यांच्यासाठीं मार्ग आणि त्यांच्याचसाठीं ह्या मंत्रांतली प्रार्थना.

‘मला असत्यांतून सत्यांत घेऊन जा.’ अशी ईश्वरापासीं प्रार्थना करण्यांत ‘मी असत्यांतून सत्याकडे जाण्याचा सतत प्रयत्न करीन’ ही प्रातिशा केल्यासारखे होते. प्रयत्नवादाच्या प्रतिशेशिवाय प्रार्थनेला कांहीच अर्थ राहत नाही. जर मी प्रयत्न न करतो स्वस्थ बसलो अथवा उलट दिशेकडे जात असलो तरी आणि प्रार्थना मात्र ‘मला असत्यांतून सत्यांत घेऊन जा.’ म्हणून करतों तर प्रार्थना काय कामाची? नागपूर-कलंकत्याकडे जाणाऱ्या गाडीत बसून ‘हे देवा! मला सुंबईला ने’ म्हणून कितीहि प्रार्थना केली तरी तिचा उपयोग काय? असत्यांतून सत्याकडे ने अशी प्रार्थना करावयाची तर असत्यांतून सत्याकडे जाण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे. प्रयत्नहीन प्रार्थना ही प्रार्थन होऊच शकत नाही. म्हणून अशी प्रैकारची प्रार्थनां करण्यामध्ये मी माझे तोंड असत्या कळून सत्याकडे वळवीन आणि माझ्या शक्तीप्रमाणे सत्याकडे जाण्याचा आटोका प्रयत्न करीन ही प्रतिशा गृहीत आहे.

प्रयत्न करायाचा आहे मग प्रार्थना कशाला ? प्रयत्न करावयाचा आहे म्हणूनच प्रार्थना अवश्य हवी, मी प्रयत्न करणार पण फळ माझ्या ईश्वराच्या इच्छेवर अवलंबून आहे. मी प्रयत्न करून किती करणार ? माझी शक्ती किती अल्प ? ईश्वराच्या मद्तीशिवाय मी एकटाच काय करूं शकेन ? मी जरी सत्याकडे आपले पाऊल टाकत असलों तरी ईश्वरी कृपेशिवाय मी सुकाम गाढू शकणार नाही. मी मार्ग कापावयाचा प्रयत्न तर करीत आहे. पण अखेर मी मार्ग कापणार की मध्येतरी माझेच पाय कापले जाणार, हे काय सांगावे ? म्हणून माझ्याच जोरावर मी मजल गाठणार ही घर्मेंड फुकट आहे. कायीचा अधिकार माझा, पण फळाचे वर्म देवाच्या हाती. म्हणून प्रयत्नाच्या जोडीला ईश्वराची प्रार्थनाहि अवश्य पाहिजे. प्रार्थनेच्या योगानें आपणास बळ प्राप्त होतें. प्रार्थना म्हणजे आपल्या जवळचे संपूर्ण बळ वापरून जास्त बळ दे म्हणून देवापाशी मागणी असेच म्हणा ना.

म्हणजे प्रार्थनेत दैववादौ आणि प्रयत्नवाद ह्यांचा समन्वय आहे. दैववादांत पुरुषार्थाला अवकाश नाही, म्हणून तो नावळा. प्रयत्नवादांत निरहंकार वृत्ती नाही म्हणून तो माजरा. मिळून, दोन्ही घेतां येत नाहीत. वरें, दोन्ही टाकतांहि येत नाहीत. कारण दैववादांत नम्रता आहे. ती पाहिजे, प्रयत्नवादांत पराक्रम आहे. तो पाहिजे. प्रार्थना ह्यांचा भेळ घालते. ‘मुक्तसंगोऽनहंवादी बुल्युत्साहसमन्वितः’ हे जे गीतेत सांखिक कल्याचें लक्षण सांगितले आहे त्यांत प्रार्थनेचे रहस्य आहे. प्रार्थना म्हणजे अहंकारहित प्रयत्न. सारांश ‘मला असत्यांतून सत्यांत घेऊन जा’ हा प्रार्थनेचा संपूर्ण अर्थ ‘मी असत्यांतून सत्याकडे जाण्याचा अहंकार सोहून उत्साहपूर्वक सतत प्रयत्न करीन’ असा झाला हा अर्थ लक्षांत घेऊन आण दररोज प्रभूपाशी प्रार्थना करावी की,

हे प्रभो,

तु मला असत्यांतून

सत्यांत घेऊन जा.

अंधकारांतून प्रकाशांत

घेऊन जा.

स्त्रुंतून अमृतांत घेऊन जा.

ईश्वर चिंतन केण्हांही व कुठेही करावै

~~~~~

चिंतनासी नलगे बेळ। सर्वकाळ करावै ॥

सदा वाचे नारायण। तें वदन मंगळ ॥

पढिये सर्वोत्तम भाव। इतर वाच पसारा ॥

ऐसे उपदेशी तुका। अवश्या लोकां सकळां ॥

या अभंगांत तुकोबा म्हणतात, ईश्वराचे चिंतन करावयास ठाविक बेळेची जरुरी आहेच असे नाही. तें केण्हांही करतां येतें, ज्या मुखानें हरीच्या नावाचा नेहमी घोष केला जातो तें मुख मंगल पवित्र होय. आयुष्यांतील उत्तमोत्तम जे भाव ते समजून घ्यावेत. बाकीच्या सर्व गोष्टी पसान्यादाखल म्हणजे व्यर्थ होत. याप्रमाणे या अभंगांत सर्व लोकांस उद्देशून तुकोबांनी उपदेश केला आहे.

साधु किंवा कवि यांची वचनेच प्रसिद्ध तत्ववेत्ते किंवा मुत्सही यांचे जर ग्रंथ वाचले किंवा त्यांचे अध्ययन केले तर प्रत्येक पुस्तकामध्ये निरनिराळ्या प्रकारच्या मार्लाचे भांडार विक्रिकरितां आपणांपुढे ठेविले आहे, म्हणजे आपणांस एकच उपदेश करितात असें नव्हे, तर अनेक उपदेश करितात असें वाटण्याचा संभव आहे परंतु हें खरें नाहीं; कारण आपण मिल्टन किंवा वर्डस्वर्थ गेटे किंवा रस्किन अशा सारख्या विद्वान् ग्रंथकारांच्या ग्रथांचे अध्ययन केले तर त्यामध्ये आपणांस काय आढळून येते? त्यांनी निरनिराळ्या प्रकारचे उद्गार काढून किंवा अनेक उपमा देऊन आपले विचार प्रदर्शित केलेले आहेत खरे, तथापि असा एक मध्यबिंदु त्यांच्या विचारांमध्ये असतो की, त्यासभोवतीं त्यांचे सर्व घागेदोरे गुरफटून राहिलेले असतात, व त्यांनी निरनिराळ्या विचारांचा खल करण्यामध्ये कतौदी परिभ्रमण केले, तरी शेवटीं त्या सर्व विचारांचे पर्यवसान त्या मध्यबिंदुमध्ये झालेले असते, ज्या ग्रंथकारांपैकीं कित्येकांविषयीचा विचार आपण स्वतंत्रपणे करू आपले 'Paradis Lost' हें काव्य गात असतांना किंवा 'Arcopagitica' लिहित असतांना मिल्टननें उत्तम वलणाच्या उक्कृष्ट खातंत्र्याचा पुरस्कार केलेला आहे. आपल्या लहान लहान काव्यामध्ये, त्याप्रमाणेच 'Excursion' या काव्यामध्ये वर्डस्वर्थने आपल्याला उपदेश केला आहे की, आपणांस सृष्टीप्रसरू पुष्टक शिक्क्यासरखें आहे. आपल्या दुर्विकारांवर जय जय प्राप्त सून घेऊन मनुष्यांना उन्नत स्थिति कृष्णी प्राप्त करून घेतां येते, हे गेटेने

आपल्या सर्व ग्रंथांमध्ये सांगितलें आहे, ‘जीवित स्वारस्य’ (Art in life) हाच एक रुस्कनचा विषय होता.

विद्वान् लोकांची जी ही गोष्ट, तीच नैतिक जगासही लागू आहे. कोणत्याही देशाच्या किंवा कोणत्याही काळज्या साधूसंतांचा उपदेश एकाच विषयासंबंधानें असतो. वर दिलेल्या तुकोबाच्या अभिगांतील उपदेश असा आहे की, तुम्ही ईश्वरास नेहमी चिकडून रहा, त्याचेच सदा चिंतन करा:—

"Love the Lord thy God with all thy mind and all thy heart and all thy soul" असा खिस्ताचाही उपदेश आहे. या सर्व उपदेशांचे सार है कों ईश्वर हा तुमच्या सर्व जीवनाचा मध्यबिंदु करा. याच एका घोरणास अनुसरून साधु निरनिराळ्या रीतीनी उपदेश करित असतात. तुम्ही म्हणाल की जगाविषयी तिरस्कारानें बोलणे व ईश्वर आपल्या सर्व जीवनाचा मध्यबिंदु करा, असा उपदेश करणे हैं साधुंना ठीक आहे कारण, त्यांना जगाशी कांहैं कर्तव्य नसते. परंतु आमच्या विषयी म्हणाल तर आम्हांस या जगामध्ये रहावयाचे असते व आमचा उद्योगधंदा संभाळून आमच्या कुटुंबांचे पोषण करावे लागते याकरितां सदां ईश्वराचितनंशिवाय दुसरे कांहीही करू नका, हा उपदेश आम्ही मूर्खपणाचा नसला तरी आम्हांस अशक्य आहे खास. कधीं मधीं ईश्वराचे स्मरण करा, असे जर कोणी आम्हांस सांगेल तर ते पुरेसे आहे व आम्हांस ते पटेलही. ह्या आक्षेपकाचे मुख्यतः असें म्हणणे असते की, आम्ही ज्या सध्यांच्या स्थितीत आहो, त्यो स्थितीमध्ये नेहमी ईश्वरास चिकटून रहा' ही जी सांघूची शिकवण त्या शिकवणप्रमाणे वागणे आम्हांस अशक्य आहे. आमचा व आमच्या कुटुंबाची चालविष्याकरितां आम्हांस उद्योगधंदा करावा लागतो, म्हणून वरील गोष्ट आम्हांस करा म्हणून सांगणे हैं अविचाराचे नव्हे काय? त्या आक्षेपकांस थोडक्यांत असे सांगतां येते की, प्रत्येक मनुष्याचे पहिले कर्तव्य आपला स्वतःचा धंदा संभाळून राहणे हैं होय, यांत संशय नाही. कोणत्याही साधूनें या गोष्टीची हयग्रव करा असा कर्तव्यी उपदेश केलेला नाही. आमच्या तुकोबांनी तर 'बांधीं सोपे माड्या घर' असा स्पष्ट उपदेश केला आहे. परंतु जीवनाचे एकंदर सर्व हेतु सफल होण्यास पोट भरण्याकरितां धंदा करणे या एकाच गोष्टीची आवश्यकता आहे काय? एवढ्यानेच जीविताची इतिकर्तव्यता संपते काय? जीवित सुखी करण्यास एकटा धंदाच पुरा आहे काय? अन्न मिळवून चरितार्थ चालविला म्हणजे मनुष्य सुखी होतो असे नाही. आपण आपला उद्योगधंदा केल्यानंतर व शरीराला सुख देणाऱ्या पदार्थांचा उपभोग घेतल्यानंतर या उद्योगधंदाहून अगदी निराळ्या अशा गोष्टीची इच्छा आपण करीत नाही काय? मनुष्याचा स्वभावच असा आहे की, त्याला कोणत्या ना कोणत्या प्रकारच्या मनोरंजनाच्या साधनाची जरूरी आहे. म्हणूनच दिवसाचे काम संपल्यानंतर

आपल्या धंद्याव्यतिरिक्त अशा आपल्या आवडीच्या विषयाच्या पाठीमार्गे मनुष्य लागत नाही काय ? कोणास गायनवादानाची गोडी असेल, तर कोणास चिन्तकलेची हैस असेल, त्या त्याप्रमाणे तो त्या विषयाकडे लक्ष लावतो, विषयाची ही आवड त्या त्या व्यक्तिच्या आवडीप्रमाणे भिन्न भिन्न असते; परंतु प्रत्येक जणाला आपल्या धंद्याव्यतिरिक्त करमणुकीच्या साधनाची जरूरी ही भासतेच भासते, आपल्या धंद्यास दुसऱ्या कोणत्या तरी गोष्टीची जोड मिळाल्याशिवाय मनुष्यास आपले जीवित अपुरे वाटते. दुसरी ही जी गोष्ट त्याला आपण आवडीचा विषय (voluntary purpose असें म्हणून भनुष्य आपल्यास ज्या प्रकारची संक्य लावून घेतो, याप्रमाणे हा विषय चांगला असेल किंवा वाईट असेल, या आयुष्यामध्ये सुखाच्या मानाने दुःख फार आहेत, असें आपण घटकाभर मारू. आपणांवर अनेक प्रकारच्या आपात्ति ओढवतात, संकटे घेतात व त्यामुळे अनेकदां आपणांस हकाश व निराश व्हावें लागतें, म्हणून आपली अशी तयारी असावी की, संसारांतील सर्व प्रकारच्या आपत्तीशी टक्कर देण्यास आपणांस सामर्थ्य प्राप्त व्हावें; आपल्या संपत्काळी किंवा विपत्काळी दुःखांत असतांना किंवा सुखांत असतांना आपल्या मनाचा समतोल्पण आपणांला राखतां यावा. बाहेरच्या गोष्टींवर जें सुख अवलंबून असतें, तें किती झालें तरी अनिश्चित असतें. जीवनक्रमाची थोडी घडी विघडली की तें डळमळावयास लागतें. एखाद्या मनुष्यास गायनवादाचा फार शोक आहे, अशी आपण कल्पना करू या. सुखप्राप्तीचे काय तें एवढेंच साधन असें त्याच्या मनाने घेतलें आहे, परंतु याच मनुष्याचें अंतःकरण दुःखाने विव्हळ झालें असतांना त्याला उत्तम प्रकारचें गाणेही कर्णकटु वाटत नाही काय ? यावरून हें उघड आहे की, आपल्या धंद्यास वर सांगितलेल्या प्रकारच्या गोष्टीची जोड असली तरीसुद्धां जीवनाची इतिकर्तव्यता संपत नाही.

तर आपलें जें प्राप्तव्य त्याचा शोध आपण कोठें बरें करावयास पाहिजे ? आपल्या धंद्याच्या योगे किंवा आपल्या आवडीच्या विषयानें आपणांस जें सुख प्राप्त होते, त्यापेक्षां निराळ्या प्रकारचें व चिरकाळ टिकणारें असें सुख आपणांस कसें व कोठून प्राप्त होणार ? याचें थोडक्यांत उत्तर द्यावयाचें म्हणजे तें सुख आपल्या अंतःकरणातून झालें पाहिजे. आपल्या अंतःकरणामध्ये असा एक गुस ठेवा ईश्वरानें ठेविला आहे की त्या योगे आयुष्यांतील कोणत्याही प्रकारच्या स्थितीविषयीं आपण निर्धारित असतो व कोणत्याही स्थितीत उद्भवलेल्या व कशाही प्रकारच्या आयुष्यांतील युद्धाशीं सामना करावयास आपणांस घैर्य प्राप्त होतें. आपणांस हा सर्व साधारण नियम चांगल्या रीतीने अवगत आहे, की पूर्णामध्ये अंशाचा समावेश होतो, पण अंशामध्ये पूर्णाचा होत नाही; म्हणून वीरांप्रमाणे आयुष्यांतील युद्धाशीं झगडण्याची आपली इच्छा असेल तर हा गुस ठेवा आपल्या आयुष्यांतील सुख्य भाग आपण करावयास पाहिजे. तुकोबाच्या भाषेत बोलावयाचें म्हणजे ‘चिंतनासी नलगे काळ । सर्वकाळ करावे.’

जापला व आपल्या कुटुंबाचा चरितार्थ चालविष्याकरितां आपणांच जगांतील व्यवहार करावा लागतो. तुकोबोने किंवा दुसऱ्या कोणत्याही साधूने आपण तशा प्रकारच्या जबाबदारीची हेळसांड करून उपाशी मरावें, असा केव्हांही उपदेश केलेला नाही.

प्रथम भाव शुद्ध कर । अंगीं वैराग्याचा भर ॥

भक्ति पाहिजे शिरजोर । याहुनि योग कोणता ॥

नको त्यजुं स्त्रिया पोर । बांधीं सोपे माड्या घर ॥

आत्मा अतिथीं आदर् । याहानि धर्म कोणता ॥

करी नामाचा गजर | जाणे संताची कदर ||

तका म्हणे तोचि नर । अम्हशानी पुरता ॥

तुकोबांनी ह्या अभंगांत या बाबर्तीत आपले कर्तव्य काय आहे, तें करण्याचा आपणांस उपदेश केला आहे. परंतु, आपला व आपल्या कुटुंबाचा चरितार्थ चालविण्याकरितां धंदा करावयाचा, ही गोष्ट आपल्या आयुष्याचें एक साधन न समजतां तीसच आपले घ्येय किंवा अंतिम साध्य समजल्याच्यायोगे आपली अवनति होण्याचा संभव आहे. आपल्या चरितार्थाचा धंदा करीत असतोना आपणांस अडचणी उत्पन्न होतात व निराशा होते, म्हणून त्यांपासून आपले संरक्षण होण्यास मनास एक प्रकरची संवय हवी आहे. याकरितां आध्यात्मिक वृत्तीचा आपण स्वीकार केला तरच आपल्या मनास असें बळण लागेल की, त्या योगे संसारांतील अडचणी व निराशा यांची आपणांस काहींसुद्धां दिक्कत वाटणार नाही. तुकोबा म्हणतात, अशा प्रकारच्या दैवी वृत्तीनें प्रेरित होऊन तुम्ही आपल्या चरितार्थाचा उद्योग करा किंवा आपल्या आवडीच्या विषयाच्या पाठीसागें लागा. अशा प्रकारची वृत्ति बाणली म्हणजे मग तुमचें सर्व काहीं ठीक होईल, त्यायोगे तुमच्या मनासु स्वास्थ्य प्राप्त होईल व जगाशीं व्यवहार करतोनाही त्या स्वाध्याचा भंग होणार नाही; आणि जगिक व्यवहार करतांना ज्या आध्यात्मिक बळाची व समाहित वृत्तिची अत्यंत जरूरी आहे तें आध्यात्मिक बळ व ती समाहित वृत्ति तुम्हांस प्राप्त होईल. दुसऱ्या शब्दांनी सांगावयाचें म्हणजे सुख हें जसें आपल्या मनावर अंवलबून आहे, तसें बाल्य वंस्तूवर नाहीं, ही गोष्ट लक्षांत ठेवा. तुमच्या स्वताच्या मनानेच तुम्हांस स्वर्गाचा नरकवास व नरकवासाचा स्वर्ग बनवितो येतो' 'मन हेच सर्वस्व आहे, 'असें बुद्धाच वाक्य आहे. अंतःकरणांत हृद भाव धरून व हँश्चराचें ठिकाणी पूज्यत्वबुद्धि ठेवून त्याचें ध्यान करण्यांत तुमचें मन मग होऊं द्या. बाहेरची वाढ जी व्हावयाची ती आंतून होऊं द्या व नंतर जगिक उद्योग करावयास लागा, असा तुकोबाच्या उपदेशाचा आशय आहे. आपली व आपल्या कुटुंबाची

बंधुभावाचा विकास आपण जगाकडे कसें पहावे ?

A decorative horizontal border consisting of a repeating pattern of small, dark, diamond-shaped motifs arranged in a grid-like fashion.

येथूनियां ठाव | अवघे लक्ष्यायाचे भाव ||
 उंची देवाचे चरण | तेथें झालें अधिष्ठान ||
 आधाता वेगळा | असे ठाव हा निराळा ||
 तुका म्हणे स्थळ | धरूनि राहिलो अचळ ||

आपला नेहमीचा अनुभव असा असतो की, कोणत्याहि एका वस्तुंविषयी

हयग्रय करून व संसारांतील इतर गोष्टींची हेलसांड करून नाममंत्राचा नुसता जप करीत स्वस्थ बसा, असें तुकोबा सांगत नाहीत; पण त्यांच्या म्हणण्याचा ईत्यर्थ इतकाच की, जगांतील व्यवहार हेच तुमच्या आयुष्याचें अंतिम प्रासव्य करू नका. ‘आधी कळस मग पाया’ अशी स्थिति होऊ देऊ नका. दैवी वृत्ति संपादन करा व तुमचा घंदा करीत असतांना किंवा दुसरी कांहीं गोष्ट करित असतांना त्या दैवीवृत्तीस तुम्ही आपल्या जहाजाचे सुकाणू बनवा. वरील या उपदेशाचा पाया आपल्या मजबूत व्यवहारशानावर रचलेला आहे. याचा अर्थ काय? जो आपल्या प्रासव्याकरितां सर्वस्व खर्च करतो, त्याला तें मिळतें. विद्वान् व्हावें म्हणून जो मिलटनचे ग्रंथ धाचतो तो विद्वान् होत नाही, तर मिलटनवर ज्याचे प्रेम आहे व जो आस्थेने त्याचे कौतुक करून त्याला न्हातो व त्याच्या ग्रंथांचे अध्ययन करतो तो विद्वान् होतो. दुसऱ्या प्रकारचा विद्यार्थी मिलटन वाचण्यामध्ये तन्मय होतो. म्हणून मिलटनच्या ग्रंथांमध्ये त्याचा शिरकाव होतो. दुसरे उदाहरण ध्या, कोणत्याही विशिष्ट विषयामध्ये (Special culture) प्रावीण्य मिळविलेल्या मनुष्यापेक्षां सर्व साधारण संस्कृती (General culture) चा मनुष्य आयुष्यांतील प्रसंगाशी टक्र देण्यास अधिक लायक असतो. आध्यात्मिक वृत्ति जिला संकृति म्हणतां येईल, व या परिज्ञानाचा व दैविवृत्तीचा आयुष्यांतील किवक्षित कृतीत उपयोग म्हणजे विशिष्ट नैपुण्य (Special culture) होय. दुसरी पहिलीच्या तंत्रांने चालविली पाहिजे. म्हणजे हें जीवीत ओङ्यादाखल न वाटतां सुखावह होतें. तिनेच प्रेरित व्हा, म्हणजे तुमचे सर्व ठीक होईल. असा हा तुकोबाचा उपदेश आहे. व ह्यामध्ये पूर्ण अर्थ भरून राहिला आहे. सर्वांचा अनुभवही याच गोष्टीचें समर्थन करीत आहे.

कांणाहि दोन मनुष्यांचीं मते अगदीं तंतोतंत जुळली असें केवहांहि होत नाही. एका मनुष्याला ती अत्यंत चांगली वाटते तर दुसऱ्याला त्याच्या अगदीं उलट अशी वाटते; व ह्या दोंहोच्यामध्ये मताच्या जितक्या छाया असूं शकतील तितक्या प्रकारची बाकीच्यांची मते असतात. ज्या वस्तूच्या स्थिरीमध्ये फरक पडत असतो, अशासंबंधानें मतवैचित्र्य असले तर क्षम्य होईल; परंतु वस्तु एकाच स्थिरीत असून व पहाणारे साधारणपणे एकाच ठिकाणाहून पहार असूलहि जेव्हां जमीन अस्मानइतके मतवैचित्र्य नजरेस येते, तेव्हां ही खरोखर आश्चर्यांची गोष्ट नव्हे काय? बारीकसारीक किंवा क्षुद्र वस्तूविषयींच मतांची भिन्नता असते असें नव्हे, तर जग व जीवित, धर्म व मानवजात अशांसारख्या अत्यंत महत्वाच्या प्रश्नांसंबंधानेसुद्धां मनुष्यांचीं आतिशाय परस्परविरोधी मते असतात व त्यामुळे मनुष्यमात्राच्या एकांदर प्रगतीला फार मोठा अडथळा होत असतो. एकाच गोष्टी-विषयीं मतवैचित्र्य कसें असते त्याचीं आपण एक दोने उदाहरणे घेऊन पाहूं.

धार्मिक बुद्धीच्या मनुष्यांच्या मनांत चंदनाचा वृक्ष पाहून परमेश्वराच्या अर्तंकय कर्तृत्वाची साक्ष पटते. त्याचो शोभा व त्याचा सुगंध अनुभवून त्याच्या मनोवृत्ति उच्चकून येतात. अशा प्रकारचा सुंदर वृक्ष निर्माण करणाऱ्या परमेश्वराचे तो घन्यवाद यातो. व्यापारी हृषीने चंदनाच्या वृक्षाकडे पाहणाऱ्याला त्याची लांबी, रुंदी, उंची मोळून त्यांतून विकण्याला योग्य असें किती मण चंदन पडेल व ते निकून आपला किती फायदा होईल, हे पहावेसे वाटते. विद्यार्थ्यांच्या हृषीने पाहणारा चंदनाच्या वृक्षाचे खोड, पाने व फुले तपासून पहातो व पाचे वनस्पतिशास्त्रादृष्ट्या वर्गीकरण करतो. वृक्ष तोच परंतु केवळ हृषीच्या मिळत्वामुळे त्याच्या उपयुक्तेमध्ये व म्हणून किंमतीमध्ये असा विलक्षण फरक पडतो.

वरच्याहून अगदी भिन्न प्रकारचे एक उदाहरण घेऊ. आपली प्रचलित शिक्षणपद्धति जी आहे. तिच्या योग्यत्वाविषयीं तरी, किती भिन्न मर्ते आहेत ! तीत धर्मशिक्षणाचा समावेश नसल्यामुळे ती पुष्कळांना टाकाऊ वाटते. कित्येक म्हणतात की, धर्मशिक्षण नाही हेच बरें; नाही तर शिक्षणांत कर्मटपणा शिरेल. दुसरे कित्येक म्हणतात की धर्मशिक्षण नसलें तरी हरकेत नाहीं; परंतु नीतिशिक्षण अवश्य पाहिजे. त्याच्याशिवाय समाज नीट रीतीनें चालणार नाहीं, कोणी औद्योगिक तर कोणी दुरन्या एखाद्या शिक्षणाची तरफदारी करतो. एकंदरीनें अशा महत्वाच्या प्रश्नाकडे जो ज्या दृष्टीने पहातो 'त्याच दृष्टीने त्याला त्याचें महत्व कमी अधिक वाटत असते.

द्याचप्रमाणे ज्या दृष्टीने आपण जगाकडे पाहूं. त्या दृष्टीने त्याची कमी अधिक योग्यता आपल्याकडून ठरविली जाईल. केवळ पोटाची दृष्टी ज्याची आहे — — — **प्राणाचे प्रक मोठी शोरली चैतीची जागा आहे, असें वाटल्या शिवाय**

रहाणार नाही. गिज्ञनीच्या महमदाला ही पृथकी म्हणजे पैसों मिळविण्याचें एक प्रचंड क्षेत्र आहे, असें वाटले ब त्याप्रमाणे त्याचें वर्तनहि होते. कित्येकांची हाष्टि वेगळी असें. त्यांना हें जग म्हणजे देशमक्तीचे, परोपकाराचे, परसेवेचे स्थान आहे असें वाटते.

हीच हाष्टि मानवजातीला लावून पाहिली असतां काय प्रकार होतो ? एकाला वाटते मनुष्ये एकमेकांशीं बंधु-भगिनीच्या नात्यानें बुद्ध झालेली आहेत तर दुसऱ्याला वाटते कीं असें कांहीं नसून एकाने दुसऱ्याशीं स्पर्धा करावी, शत्रुत्व राखावें व आपला त्वार्थ साधावा ! व ह्याप्रमाणे मनुष्यां-मनुष्यांची व राष्ट्रां-राष्ट्रांची कृतीहि चालू आहे. पंचमहाभूतांचे सहाय्य घेऊन एकमेकांचे प्राण किती त्वरेने व किती प्रकारे हरण करतां येतील, ह्याचा शोध लावण्यामध्ये शास्त्रज्ञ गर्क आहेत. दररोज शत्रुत्वाच्या भावनेचा हजारों मनुष्ये मृत्युच्या मुखीं पडून विलक्षण जय होत असलेला आपण पहातों आहों. अशा स्थिरीत मनुष्याच्या-बंधुत्वाच्या गप्पा मारणे म्हणजे अजागळपणाचे प्रलाप काढीत बसण्याप्रमाणेच होय, असेहि कित्येकांचे म्हणणे आहे. परंतु त्या व अशा प्रकारच्या अत्यंत महत्वाच्या विषयाचा विचार आपण विकाररहित बुद्धीनें केला पाहिजे. लढाया, युद्धे ह्या तात्पुरत्या टिकणाऱ्या आकस्मिक स्थिति आहेत. त्यांच्या तीव्रतेमुळे त्यांचा संस्कार आमच्या मनावर व्हावा त्यापेक्षां अधिक होतो व म्हणूनच नेहमीं बंधुत्वाच्या भावनेला पोषक, अशा ज्या अनेक गोष्टी घडत असतात त्या आपण विसरतों. एखाद्या वर्षी पाऊस पडला नाहीं व टुकळाळ पडला, हजारों मनुष्ये उपाशीं मरूं लागलीं म्हणजे त्याचा परिणाम जितका हड होतो तितका नियमितपणे पाऊस पडून धान्य पिकुन होणाऱ्या सुकाळाचा होत नाहीं. म्हणून तात्पुरत्या कारणामुळे घडून येणाऱ्या स्थिरीला वश न होता सर्व साधकबाधक प्रमाणांचा विकाररहित बुद्धीनें विचार करून वस्तूविषयीं व व्यक्ती-विषयीं आपण आपलीं मतें बनाविलीं पाहिजेत. नाहीतर आमचा एककळीपणा, व हैकटपणा दुसऱ्याविषयीं अयोग्य मतें व अन्यय होण्याला कारणीभूत होण्याचा सुभाव आहे.

माझीं मतें कशीं कां असेनात, त्यांच्याशीं इतरांना काय करावयाचें आहे, अशा प्रकारची ल्योकांसंबंधाने बेपर्वा ठेवूनहि चालावयाचें नाहीं. आपला नेहमीं असा अनुभव असतो कीं आपले आजचे मत उद्यां रहात नाहीं, शिवाय विकारवश मन करून बनविलेले मत उच्चस्थानीं मन ठेवून बनाविलेल्या मतापेशां नेहमीं कर्मीं दर्जाचें म्हणजे अपावकारक असतें, जोंपर्यंत केवळ दोषक दृष्टिनेच आपण व्यक्तीची किंवा वस्तूची किंमत करूं तोंपर्यंत ती योग्य झाली असें केवळहि म्हणतां येणार नाहीं. कोणाची किंमत त्याच्याविषयीं मत बनवितांना त्यांच्यातला केवळ दोषैक म्हणजे कुद्र असा जो माग त्याकडे दुलंकू करणे जसर असतें. पर्वताच्या पायथ्याशीं उमें राहून सभोंवारचा

आत्मस्वरूपाचे ज्ञान करून घ्या

—स्वामी विवेकानंद

स्वामी विवेकानंदाच्या मते गीता आणि उपनिषदें ही अनंत शक्तीच्या खाणी आहेत. गीतेत व उपनिषदांत सर्वं जगाला शक्ति पुरविण्याची क्षमता आहे. ‘उद्दरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत आत्मैव ह्यात्मानो बंधुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥’ ‘आपला आपणच उद्धार करावा, आत्मबलानें आपणच आपल्याला संसार समुद्रांतून वर काढावै, आपण आपली अद्योगति करून घेऊ नये, आपण स्वतःला अवनत करूं नये. आपण स्वतःच स्वतःचे शत्रु आहोत’ असे सांगणारी गीता किंवा “यतो वाची निवर्तते अप्राप्य मनसा सह। आनंदं ब्रह्मणो विद्वान् न विभेति कदाचन ॥”

देखावा पाहूं लागले असतां, ज्याप्रमाणे त्यामध्ये आपणाला दगड, कांटे काजन्याची झाडे वगैरे दिसतात व पर्वताच्या उच्च मार्गावर जाऊन तेथून पाहिले असतां तोच देखावा रम्य भासू लागतो, त्याचप्रमाणे केवळ खाणेपिणे, पैसा, मान इत्यादिकांच्या दृष्टीने कोणाकडे हि पाहिले तर त्याच्याविषयी आपले मत वाईट होईल. परंतु हीच दृष्टी जर उग्र केली व व्यक्तीतील व वस्तूतील चांगुलपणाच घावयाचा असे ठरवून आपण पाहूं लागलो, तर व्यक्तीची खरी योख्यता व उपयुक्तता आपणाला समजल्याशिवाय राहाणार नाहीं म्हणून तुकारामबुवा म्हणतात त्याप्रमाणे जेथे आधात होत नाहीं, म्हणजे ज्या ठिकाणाहून पाहिले असतां मनुष्याची वास्तविक खरी किंमत अजमावतां घेते, जेथे मतभेद नाहीं अशा उच्च स्थानावरून पहाण्याला आपण शिकले पाहिजे. मतवैचित्र्य दृष्टिवैचित्र्यामुळे होते, म्हणून दृष्टिच अशी बनविली पाहिजे कीं तिच्यांतला विचित्रपणा व क्षुद्रपणा अगदी नष्ट होईल. “उंची देवाचे चरण । तेथे झाले अधिष्ठान” अशी स्थिति करून सर्वं गोष्टीचे भाव लक्षण्याचे कार्य जर आम्हांला शक्य होईल तर बरेचसे गैरसमज, बराचसा अन्याय व बरेचसे, दुःख ह्या जगांतून नाहीसे होईल. मनुष्याचे बंधुत्व हैं तत्व जसे आज केवळ पोकळ वल्गनात्मक वाटते तसे वाटणार नाहीं व इतरांविषयीं गैरसमज व अन्याय उत्पन्न करण्याचे कार्य केवळ क्षुद्र दृष्टि ठेविल्यामुळे पदोपदी आपल्या हातून होत असते तेहि होणार नाहीं. परस्परावलंबन, परस्परसहाय्य, परस्परविश्वस व परस्पर हिताचिंतन-थोडकयत सांगावयाचे म्हणजे ज्यावर मनुष्यजातीचे जीवन अवलंबून आहे त्या आतृत्वाच्या कल्पनेचा विकास होईल व त्यामुळे जगाची प्रगति अधिक लवकर व अधिक मोठ्या प्रमाणावर होईल.

(तैत्तिरीय उपनिषद) “ज्याच्यापासून वाणी मनासह त्याला प्राप्त न होतांच परत ते त्या ब्रह्माच्या आनंदाला जाणणारा कशालाहि भीत नाही” असें सांगणारी उपनिषदे शक्तीची आणि निर्भयतेचीच शिकवण देतात. स्वामी विवेकानंदांना कठोप-निषदांताल नचिकेता फार आवडत असे. नचिकेता वयाने जरी लहान होता तरी त्याच्या ठार्यांनी निर्भयता व आत्मविश्वास हे गुण वसत होते तो यमाकडे निर्भयपणे गेला आणि यमापासून त्याने मृत्युचे रहस्य व आत्माच्या अमरत्वाचे ज्ञान प्राप्त करून घेतले. ‘बहुनामेयि प्रथमः—पुष्कळ शिष्यांत मी प्रथम आहे’ असा आत्मविश्वास त्याच्या ठार्यांनी वसत होता आणि म्हणूनच पित्याच्या आशेचे पालन करून तो निर्भयपणे यमाकडे गेला. भारतीय तरुणांनी नचिकेत्याचा आदर्श आपल्या समोर ठेवून आपल्या जीवनाला आकार द्यावा असें स्वामी विवेकानंदांना नेहमी वाटत असें, लहानपणापासून लोकांना ‘तुम्ही शक्तिमान आहांत, तुम्ही ईश्वराचे पुत्र आहांत तुम्ही शाश्वत आनंदाचे वारसदार आहांत, तुम्ही पवित्र आणि पूर्ण आहांत अशी शिकवण त्याना द्या. लहानपणापासूनच विधायक, शक्तिदायी व आत्मविश्वास निर्माण करणारे विचार त्याना शिकवा. ‘मी ब्रह्म आहे, मी ब्रह्म आहे, हे सत्य लोकाच्या मनावर ठसवा आणि हे सत्य त्याच्या रक्तास भिन्नू द्या; मगच संगळी दुर्बलता, सगळे दुःख, सगळा झ्रम नाहीसा होईल आणि लोक सामर्थ्यसंपन्न बनतील.

सर्व शक्तीचे उगमस्थान आपल्या आंतच आहे. सर्व प्रकारची मदत आपल्याला आपल्या आतूनच मिळू शकते. आत्मा हा सर्वशक्तिमान असून ज्या प्रमाणात आपल्याला शक्ति लाभेल, वा दृष्टीने प्रत्येक माणूस हा स्वतःच उज्ज्वल भवितव्य घडवू शकतो. माणूसच आपल्या जीवनाचा शिल्पकार आहे व तो आपल्या जीवनाला रेखीव व सुंदर आकार देऊ शकतो. मनुष्याच्या ठार्यां जर दुर्बलता असेल तर ती दूर करण्यासाठी दुर्बलतेचाच विचार करीत बसल्यानें भागणार नाही. त्यासाठी भाणसानें शक्तीचा विचार केला पाहिजे, शक्तिदायक विचार आत्मसात केले पाहिजेत. म्हणूनच स्वामी विवेकानंद नेहमी सांगत को, लोकांना नेहमी त्याच्या आंत आंधीपासूनच असेलेल्या शक्तीची शिकवण द्या. “तुम्ही शुद्ध आहांत, तुम्ही पूर्ण आहांत, ज्याला ‘पाप’ म्हणतात तें काहीं तुमचे खरें स्वरूप नाहीं” असें त्याना वारंवार सांगितलें पाहिजे. “Infinite strength is religion and God. Avoid weakness and slavery.” अर्थात् “अनंत शक्ति म्हणजेच धर्म व ईश्वर होय. सर्व प्रकारच्या दुर्बलतेचा व गुणामणिचा त्याग करा” असें स्वामी विवेकानंद नेहमी सांगत. मनुष्य वाईट कामें कां करतो? या संगळ्या गोष्टीचे एकच कारण आहे. आणि तें म्हणजे माणसाची मार्बाईक दुर्बलता. शक्तिस्वरूप आत्माचे सतत चिंतन करून ही मानसिक दर्बलता आपण दूर केली

जुलै १९६४

या महिन्यांत बाहेरगांवचे भक्त श्रीवै दर्शनास — खानदेश, कप्हाड, नागपूर या भागांतील स्पेशल सोटारनें पंढरपूर आषाढी यात्रेस जाता येतांना शिरडीस श्री. साईबाबांचे दर्शन घेऊन बरेच भक्तलोक गेले. तसेच गुरुपौर्णिमा उत्सवास पुणे सुंबई, मद्रास, म्हैसूर वैरे ठिकाणाहून भक्त लोक थोड्या प्रमाणांत आले होते. कांही कलाकारांनी श्रीपुढे हजेरी दिली ती खालीलप्रमाणे—

कीर्तन

श्री. माधवराव सखाराम निमकर मुंबई; श्री. डॉ. श्रीनिवास बाळकृष्ण देव जाळना (मराठवाडा), श्री. मुळजीभाई भानूशाळी मु. वाडे. जि. ठाणे, सं, गवई विष्णुराव मराठे, दोन कीर्तने झाली. श्री. द. दा. उर्फ नानासाहेब रासने, माजी सं. द्र. पुणे.

आयन

श्री. चंद्रकांत वाडेकर मुंबई, श्री. मास्टर अमिचंद मुलुंड, श्री. विष्णुराव

पाहिजे. दुर्बलतेची ही जी मोहिनी आपल्या मनावर पडली आहे ती दूर करून आपण आपल्या शुद्ध व पूर्ण स्वरूपाचा साक्षात्कार करून घेतला पाहिजे. मैद्याच्या कळपांत वाढलेल्या व स्वतःला मैढी समजणाऱ्या सिंहाच्या बच्चाची मोष्ट स्वामी विवेकानंद संगत आणि म्हणत की “मैढीप्रमाणे गवत खाणाऱ्या व मैढीसारखां मित्र अस-गाऱ्या सिंहाच्या बच्चाला जसा त्याचा भित्रेपणा व दुर्बलता ही नष्ट झाली त्याच-प्रमाणे तुम्ही आपल्या मनावर पडलेली दूर्बलता मोहिनी दूर करा व स्वतःच्या मूळच्या आत्मस्वरूपाचें ज्ञान प्राप्त करून घेऊन शक्तिसंपन्न नवा.”

मांजरेकर शिंडी, श्री. दिगंबरराव भातोडे राहता, श्री. बाबुराव तात्या वाडेकर शिंडी,
श्री. बाबुराव खोत वन्हाणपूर, श्री. जगन्नाथ सुरतकर.

सनई वादन

श्री. महालिंग माने, सांगली, श्री. मुरलीधर येवंलेकर येवला, श्री. वसंतराव देवळणकर पुणे, श्री. जगन्नाथ जाधव पुणे, श्री. माधवराव पैठणकर पुणे, श्री. बबनराव शिवराईंकर पुणे, श्री. नारायण बिडवे नाशिक, श्री. बाबुराव कल्याणकर कल्याण, श्री. दामुअण्णा दळवी, श्रीरामपूर.

हार्मोनियम्

श्री. शंकरराव चौरीकर नागपुर, श्री. ललितकुमार, जोशी शिंडी, श्री. राजाराम देशपांडे पुणे, श्री. शिवचरण कोळहालेकर, कोपरगांव.

तबलावादन

श्री. शंकरराव सालकर वेटको परगांव, श्री. रंगनाथ सोनावणे औरंगाबाद, श्री. दातोबा गुरव शिंडी, श्री. श्रीपांद भागवत कुळकर्णी निमगाव (कोपरगाव) श्री. बाबुभाऊ सालकर, वेट कोपरगांव, श्री. वामनराव गोखले पुणे, श्री. गुरुदत्त साकुरीकर साकोरी.

आषाढी महाएकादशीनिमित्त श्रीचे पालखीची गांवांतून मिरवणुक व कीर्तन.

मोद्यांच्या भेटी

न्या. मुधोळकरसाहेब, मे. खन्नासाहेब, मे. डेप्युटी कमिशनर साहेब पुणे, मे. शहाणे कलेक्टरसाहेब अहमदनगर, मे. साठेसाहेब. मे. नायक साहेब, अशी मंडळी श्रीचंद्र दर्शनास आली होती.

हवापाणी

हवा पावसाळी असुन रोगराही कांही नाही.

श्रीगुरुपौर्णिमा उत्सव शके १८८६

सालाबादप्रमाणे श्रीगुरुपौर्णिमा उत्सव मिति अषाढ शु. १४, दिनांक २३-७-६४ गुरुवार ते मिति आषाढ वद्य १, दिनांक २५-७-६४ शनिवारपर्यंत तीन दिवस साजरा ज्ञाला. उत्सवानिमित्त नेहमीप्रमाणे भांडव, घज कमानी तोरणे वगैरेची सजावट करण्यांत आली होती. उत्सवास मुंबई, पुणे ठाणे, म्हैसुर, मद्रास, आंब्र, मध्यप्रदेश, वळ्हाड, नागपूर, खानदेश वगैरे ठिकाणाहून भक्तजन आले होते. विशेषतः पंढरपूरहून आषाढी एकादशी संपवून खानदेश वगैरेकडे परतणाऱ्या लोकांचा भरणा जास्त होता.

उत्सवाचा कार्यक्रम

दिनांक २३-७-६४ रोजी नित्य कार्यक्रमाव्यतिरिक्त श्रीचे फोटोची पहाटे द वाजता मिरवणूक मंदिरातून गुरुपादुकावरून द्वारकामाईत २४ तास श्रीसाईसच्चरित्र पोथीवाचन, नंतर प्रसादरूपानी कपड्याची विक्री. दुपारी ४ ते ६ वाजेपर्यंत श्री. ह. भ. प. माधवबुवा निमकर मुंबई यांचे कीर्तन, रात्रौ गारुड भारुड बँडवादन चौघडा टाळ मृदंग वगैरेसह श्रीचे पालखीची गांवांतून मिरवणूक वगैरे कार्यक्रम ज्ञाले. दिनांक २४-७-६४ शुक्रवार रोजी नित्य कार्यक्रमाव्यतिरिक्त द्वारकामाईतून श्रीचे फोटोची मिरवणूक पहाटे ६, वाजता. गुरुपादुकावरून मंदिरात. नंतर मंगलस्नान, सामुदायिक पूजा, अभिषेक (कापडाची विक्री) मध्यान आरती तीर्थप्रसाद, दुपारी ४ ते ६ पर्यंत श्री. द. दा. उर्फ नानासाहेब रासने पुणे यांचे साईचरित्रावर कीर्तन. रात्रौ बँड चौघडा टाळ मृदंगासह श्रीचे रथाची गांवांतून मिरवणूक हे कार्यक्रम ज्ञाले. रात्रौ ११ ते पहाटे ६ वाजपर्यंत कलाकारांच्या हजेन्या, गायन, भजन, सनई-वादन, तबलाबादन, वगैरे. दिनांक २५-७-६४ शनिवार रोजी नित्यकार्यक्रमाव्यतिरिक्त सकाळी ११ ते १२ पर्यंत सं. गवई विठ्ठलराव मराठे योचे गोपाळकाला कीर्तन, दही-हँडी खेळ फुगडी वगैरे होऊन उत्सव समाप्त ज्ञाला.

साकोरी मठांतील कल्यांचे भजन व श्री. जगन्नाथबुवा सुरतकर यांचे गायन.

उत्सवांत पोलिसांनी बंदोबस्त चांगला ठेवला होता. तसेच उत्सवांत सं. नोकर सेवेकरी यांना तीन दिवस चहा फराळ देण्यांत आल्या.

येणेप्रमाणे उत्सव उत्तम रिहाई पार पडला. पावसाळा असल्यामुळे पाऊसही मधून मधून येत असे.

नामदेवांची वाणी

(अनुवादक: गणेश विष्णु कविटकर, एम्.ए.)

। २२

‘ नहीं ऐसो जन्म वारम्बर

हा मानव जन्म वारंवार प्राप्त होणारा नाही. पूर्व जन्मीचे कांहो सुकृत होते म्हणून हा मानव देह मिळाला त्याला पळापळानें वाढत व क्षणाक्षणानें क्षिजत नष्ट होण्यास कांहीं वेळ लागणार नाही. मानव जन्म अमूल्य रत्नाप्रमाणे प्राप्त झाला करून पाहिल्यास जग शाश्वत नाहीं हे दिसून येईल. हे मूर्खां ! गर्भामध्ये ज्याने तुले प्रतिपालन केले त्या परमेश्वराची तूं उपासना केली नाहीस. मृत्युदंडाची शृंखला ज्या वेळी तुझ्या गळ्याभौंवती करशील. मग परमेश्वराच्या दरबारांत त्यावेळी काय उत्तर देशील ? ज्या दिशेला पाहाशील तिकडे मृत्यु आपले बाण मारण्यासाठी नेम धरून उभा आहे. म्हणून परमेश्वर नामाचा तराफा तयार कर. आणि हा भवसागर उत्तरून पार हो. ज्याप्रमाणे वनांत तुट्टून प्रडलेल्या कुलाला झाडाच्या फांदीवर पुनः बहार येत नाहीं त्याचप्रमाणे आतां मिळालेला हा मानव देह व्यर्थ गेल्यानंतर तुनः प्राप्त होणार नाहीं. म्हणून हे भगवंता ! तुझा दास असलेला मी नामदेव तुझ्या दारीं शरण आलो आहे.

२३

मात गोविन्देतात गोविन्दे

गोविंद माझा मींता आहे. गोविंद माझा पिता आहे. माझी, जात, पात, कुल आणि गात हे सर्व स्वरूप आहे तसेच माझे कर्म, धर्म, व्रत व नेम हे देखील गोविंद-मय आहे. मी जे गातो, नाचतो ते देखील गोविंदाचेंच आहे. अर्थात् गोविंदच नाचत आौणि गात आहे. तो गोविंदच सर्य प्रकारची रूपे व वेष घारण करून काढू करीत आहे. गोविंदाची आराधना आणि गोविंदाचे शान हेच सर्वव्यापी परमात्म्याचा प्रत्यय आणून देणारे आहे. म्हणून नामदेव म्हणतात, गोविंदाची सेवा आणि गोविंदाची पूजा याशिवाय दुसरे कांहीं नाही.

: २४ :

देहुरे जहि न नामदेउ

नामदेव—मरते ! ‘ नामदेवा, तूं देवळांत जाऊ नकोस ’ अरें म्हणून | तूं मला

कां योखतेस ? मी जर कांहीं दुष्कर्म करीत असेल तर त्यावेळी तुं मला रोखून धर.
ज्याने सृष्टी निर्माण केली त्या देवाच्या देवकांत कां जाऊ नये.

माता—पुत्रा ! जो तोडाने बोलत नाही त्या दगडाच्या देवाची काय पूजा करावाची ?

नाम—माते ! पूर्णपणे सर्वत्र जो व्यापून अहे त्या देवांची मी पूजा करतो.

माता—मुला तुं स्वतःची कीर्ति वाढवितोस पण घरांत कांहीं भरलेले नाही.

नाम—आई ! चौम्याशी लक्ष योनीतिलि जीवांना जो देतो त्याला त्याची विता ! प्रकाशाशिवाय ज्याप्रमाणे मंदिर, चंद्राशिवाय रात्र, मातेविना बालक, त्याच-प्रमाणे परमेश्वर नामाख्येरीज मी नामदेव. कोणाच्या मनांत कांहीं वसो अगर कोणाला कोणताहि विषय आवडो. नामदेवाच्या अंतःकरणांत मात्र एक पस्मेश्वर (विष्णुल) उपुन राहिलेला आहे. (नामदेवाच्या ठिकाणी हेरिगुणाशिवाय दुसरा] विचार नाही—अन्य विषय नाही. अंतरांत विष्णुलाचे नामच आहे.) आणि मी त्याचेच गुण गातों.

—दर वर्षाप्रमाणे यंदाही संस्थानचे मुंबई ऑफिसांत श्रीरामनवमी उत्सव दि. २०-४-६४ दिवसा व श्री गुरुपौर्णिमा उत्सव दि. २४-७-६४ रोजी रात्रौ साजरे करण्यांत आले. दोन्ही उत्सवास नेहमीप्रमाणे श्रीहनुमान प्रापादिक मजन मंडळी दादर यांचे सुभाव्य मजन होऊन आरती कैरे सर्वव्यवस्थित पार पडले.

Books published and Sold by Sai Baba Sansthan, Shirdi

श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी संस्थेतर्फे प्रकाशित
व विक्रीकरितां ठेवलेली पुस्तके

(१)	श्रीसाईसच्चरित्र (मराठी)	श्री. दाभोळकरकृत	७-००
(२)	„	(हिंदी) श्री. ठाकूर	४-५०
(३)	„	(गुजराठी) श्री. सोमपुरा	३-७५
(४)	„	(इंग्रजी) Shri Gunaji	४-००
(५)	„	(Kannad) N. S. Anantha Raum	३-००
(६)	Glimpses of Indian Spirituality - by Pradhan		१-००
(७)	Glimpses of Indian Spirituality (Telgu)		१-००
(८)	श्री साईलीलासृत (मराठी)	श्री. आगास्करकृत	२-००
(९)	„	(हिंदी) श्री. चिटणसि-दिल्ही	२-५०
(१०)	साईबाबा-अवतार व कार्य (मराठी)	श्री. धोड	२-००
(११)	साईबाबांचे ४ अध्याय (मराठी)	श्री. दासगणू	००-५०
(१२)	सगुणोपासना	(मराठी) श्री. भीष्म	००-२५
(१३)	„	(गुजराठी लिपीत) श्री. भीष्म	००-२५
(१४)	श्री रुद्राध्याय ११ वा (मराठी)	श्री. दाभोळकर	००-१२
(१५)	स्तवन-मंजरी	(मराठी) श्री. दासगणू	००-१३
(१६)	श्री साई-सुमनांजली	(मराठी १०८ नांवें)	००-०६
(१७)	कीर्तन पंचक	(मराठी) श्री. देव	१-५०
(१८)	शीलधी	(मराठी) डॉ. गव्हाणकर	००-७५
(१९)	श्री साईगीतांजलि	(मराठी) कवि श्रीपाद	००-१२
(२०)	Spiritual Symphony by R. S. Harshid Mehta		२-५०
(२१)	Side lights on Sai Baba (Eng.) Calcutta		००-७५
(२२)	Guide to Shirdi (English)		००-१२
(२३)	स्तवनमंजिरी व सुमनांजली (मराठी)		००-२०

Colour pictures of Sai Baba by Neroy

(1)	Baba sitting on Stone 15" X 20" Thick	1-00
(2)	„ „ „ 9½" X 13½" medium	००-३७
(3)	„ „ in Dwarkamai 9½" X 13½" medium	००-५०

Other different poses of Sai Baba in colour according to different sizes varying in prices.

Commission to Sellers 25% except on 2 to 10 for which only 25 nP. and 37 nP. for No. 1 Postage Extra (minimum purchase of Rs. 15). Can be had from (मांगवा) :

1. Executive officer Shri Sai Baba Sanstan,
P. O. Shirdi, Dist. Ahmednagar.

2. Sai Baba Office 'Sai Niketan',
Dr. Ambedkar Road, Dadar, Bombay 14.

मालक : श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी, आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४ करितां

प्रकाशक : श्रीपाद बालकृष्ण दर्प, मुंबई १४.

★

संगीताची मोहिनी
माणसाला भंत्रमुग्ध करते.
त्याचप्रमाणे कुठल्याहि
दृद्यंगम चित्राची मुद्रणकृति
बाचकाला नयनमुग्ध करते !

★

आणि भूषून च
हाफ-टोन, लाईन, श्री अँड फोर कलर ब्लॉक्स,
ऑफसेट प्रेट्स, स्टीरियोज इत्यादि
आणि त्याचप्रमाणे वैशिष्ट्यपूर्ण
सवांगसुंदर केलेडर्ससाठी—

डी. डी. नेरोय

५३४, सॅड हस्ट ब्रिज, चौपाटी, मुंबई
टेलिफोन : ७५०४७

डी. डी. नेरोय यांनी खास तयार केलेले श्री साईबाबांची तीन
रुपी चित्रे, द्वारकामार्ह व दगडावर बसलेले — साईज 6×8 ,
 10×18 , 18×20 खालील ठिकाणी मिळण्याची खास
व्यवस्था केली आहे.

श्री साईबाबा संस्थान
मु. पो. शिर्डी, जि. अहमदनगर व
साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४.

मुद्रक: श. कृ. सापव्हे, रामकृष्ण प्रिंटिंग प्रेस, मोरबाग सेड, दादर, मुंबई १४,
संपादक व प्रकाशक: श्रीपाद बाबूकृष्ण दर्प, 'साईनिकेतन', डॉ. आंबेडकर रोड,
सोदादाद सर्कल्यावळ, प्लॉट नं. ८०४ बी, दादर, मुंबई १४.